

DANIŞMENDLİ PAYİTAHTI VE CAMİ-İ KEBİR

Halit ERKİLETLİOĞLU

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

www.haliterkiletlioglu.com

HALİT ERKİLETLİOĞLU

Halit Erkiletlioğlu 28 Nisan 1945 Kayseri doğumludur. Sümer İlkokulu, Sümer Ortaokulu ve Kayseri Lisesini bitirdikten sonra, 1969 yılında da İstanbul Üniversitesi Dişhekimliği Fakültesi'nden mezun oldu. İslâhiye'de askerlik görevini yedek subay teğmen olarak tamamladı. Bu tarihten itibaren de oturmakta olduğu Kayseri'de serbest olarak 45 sene çalıştıktan sonra emekli olmuştur. Halen bir şirketin ortağı olup aynı zamanda yerel kültür ve tarih konularında çalışmalarına devam etmektedir.

1977–80 yılları arasında Kayseri Belediyesi Meclis üyeliği, 1986 yılında Türk Dişhekimleri Birliği Kayseri Dişhekimleri Odası kurucu üyeliği ve başkanlığı, 1988–89 yıllarında Kayseri Aydınlar Ocağı kurucu üyeliği ve Genel Başkanlığı, 1989-2005 yılları arasında Bel-sin Yönetim Kurulu üyeliği, 1990-2015 Erciyes Üniversitesi Vakfı Yönetim Kurulu Üyeliği, 1996 yılında Belsin Vakfı Kurucu üyeliği, İlesam Üyeliği, Türk Ocağı Kayseri Şubesi Yönetim Kurulu Üyeliği, Dişhekimleri Odası Disiplin Kurulu Başkanlığı, 2004-2021 yıllarında Belsin Vakfı Başkanlığı, 2004 Yılında Erciyes Bilim Vakfı Yönetim Kurulu Üyeliği ve 2005 yılında da” Kalite Evler” konut yapı kooperatifi Başkanlığı ve Türkiye Yazarlar Birliği üyelikleri görevlerinde bulunmuştur.

MAKALE VE TV PROGRAMLARI

Dil, tarih ve sanat tarihi konularında yüzlerce yazı, makale ve incelemesi, Erciyes, Kültür-Sanat, Hakses, Tarih ve Edebiyat, Tarih, Selçuk, Yeni Düşünce, Türk Dünyası Dergisi, Anadolu Haber, Belsin, Kayseri Hâkimiyet, Kayseri Şehir Dergisi, Kayseri Millî Eğitim Dergisi gibi dergi ve gazetelerde yayınlandı. Birçok konferans ve sempozyuma ilmi bildirileri ile katıldı. Haber Türk, TGRT, Başak, Erciyes, Elif, TV 1, Kayseri TV, Kent TV, Kayseri Radar ve OSB TV isimli televizyonlar tarih ve kültür programları yaptı.

YAYINLANAN KİTAPLARI

“Dünden Bugüne Türkçe, Kayseri Tarihi, Osmanlılar Zamanında Kayseri, Türkiye Selçuklu Sultanları ve Sikkeleri, Kayseri Yakın Tarihinden Notlar, Kayseri Kitâbeleri, Sanatta ve Maneviyatta Tesbih, Geniş Kayseri Tarihi, Geçmişte Ticaret Konaklama, Kayseri Dişhekimliği Tarihi, Kayseri Bağcılığı, Geniş Kayseri Tarihi II. Baskı, Kappadokia Krallığı ve Roma-Bizans Dönemi, Kutlu Dağ Erciyes isimleri ile yayınlanmış on dört adet basılı kitabı bulunmaktadır.

ÖNSÖZ

Kadim bir şehir olan Kayseri, Milât'ın ilk yıllarında Erciyes'in alçak tepelerine etrafında bir sur olmadan kurulmuştur. Ancak 3. Yüzyıldan itibaren Tontar, Battal Gazi Tepelerinden ve Beştepelerden başlayarak ovaya indiği bu bölgelerdeki kalıntılardan anlaşılmaktadır.

M.S. 4. Yüzyılda şehir surlarından bahseden bilinen ilk kaynak, Roma İmparatoru III. Gordianus (238-244) ve karısı Tranguillina'nın Kayseri surlarının yapılışı anısına darbettirdikleri Erciyes betimli sikkelerdir. Bu sikkelerde entix veya entixion kelimeleriyle sur yazısı geçmektedir. Kayseri'yi saran bu surların Yoğunburç'tan itibaren güneye doğru devam edip, Han Camisi'nin batı duvarını oluşturarak Kartal kavşağı civarında batıya döndüğünü, buradan sonra nereleri içine aldığı bilinmeyen bir yöne gittikten sonra tekrar doğuya döndüğünü ve Düvenönü'ndeki surlarla birleştiğini bilmekteyiz. M.S. 6. Yüzyılda yaşamış olan Bizanslı tarihçi Prokopios (500-565) bu surların daraltıldığını bildirmektedir. Çok fazla uzunluğa sahip olan bu surların bakım zorluğundan dolayı İmp. Justinianus döneminde daraltıldığı bilinmektedir.

Bizans İmparatoru Justinianus döneminde daraltılarak son şeklini almış olan surların çevrelediği alana **İÇERİŞAR** denilmekte ve İçerişar Kayseri'nin en önemli çekirdek bölgesini oluşturmaktadır.

12. Yüzyıla gelindiğinde Kayseri için manevi ve tarihi kişiliğe sahip olan ve 1134 yılından itibaren Kayseri'yi başkent yapan Dânişmendli Melik Muhammed Gazi'nin tarih sahnesine çıktığını görmekteyiz. Melik Muhammed Gazi'nin 1072 yılında meydana gelen bir depremde büyük tahribata uğramış olan "**İçerişar'ın surlarının onarılmasını sağladığı**" ve Kayseri'nin en büyük manevi simgelerinden biri olan Cami-î Kebir (Ulu Cami) külliyesi ile birlikte Kayseri'nin tarihi kimliğini tamamlayan saray ve diğer kamu binalarını inşa ettirdiği, dönemin çağdaş yazarları tarafından belirtilmektedir.

Cami-î Kebir, 900 seneye yakın bir zaman dilimi içerisinde birçok doğal afete ve zamanın tahribatına dayanmış, yapılan onarımlar ile birlikte günümüze kadar gelebilmiştir.

Bugün çok gelişmiş ve genişlemiş bir kent olan Kayseri'nin merkezinde bulunan İçerişar içindeki Cami-î Kebir ve çevresi önemli bir sosyal ve ticarî merkez özelliğini korumaktadır.

En eski kaynaklarda geçen (*Süryani Patrik Mihail'in Vakayinamesi, Niketas Khoniates'in Historia'sı ve Azimî Tarihi*) Melik Muhammed Gazi'nin ismi, Türkçe yaygın söylenişe uygun olarak **Melik Mehmed Gazi** olarak kullanılmıştır.

Tarihî kayıtlarda **SULTAN CAMİ** ve **ULU CAMİ** olarak ta geçen bu mabedin ismi için de halk arasında yaygın olarak kullanılan **CAMİ-İ KEBİR** olarak tercih edilmiştir.

Biz bu çalışmamızla Anadolu'daki ilk Türk Beyliklerinden Dânişmendliler'in, Kayseri'nin nüvesini oluşturan İçerişar'ın ve onun da ana merkezi olan Cami-î Kebir'in hikâyesini okuyucuya ulaştırmaya çalıştık. Caminin kitâbelerini Arap harfleriyle tekrar yazan ve minare şerefesindeki Küfî yazıyı ilk defa okuyan Prof. Dr. Atabey Kılıç'a, Eserin dizin bölümünü gayet titiz bir çalışmayla yapan Prof. Dr. Fikri Kulakoğlu dostuma, fotoğraf ve dron çekimlerini yapan Emre Karakol'a ve Melikgazi Belediyesi'ne, ayrıca eserimizin gün ışığına çıkmasında teşviklerini esirgemeyen Cami-î Kebir Baş İmamı Sn. Halil İbrahim Arslan'a müteşekkirim.

ÖNSÖZ

KAYSERİ İÇERİŞAR VE CAMİ-İ KEBİR

DANIŞMENDLİLER

MELİK MEHMED (MUHAMMED) GAZİ'NİN TAHT MÜCADELESİ

MELİK MEHMED GAZİ'NİN HÜKÜMDARLIĞI

DANIŞMENDLİLERİN FİKRİ VE KÜLTÜREL FAALİYETLERİ

a-Dânişmendnâme

b-Dânişmendnâmenin Konusu

DANIŞMENDLİ HÜKÜMDARLARI

CAMİ-İ KEBİR

a-Plân ve Mimarî Özellikler

b-İlk Dönem Danişmendli Eserlerinin Kapıları

c-Minare

d-Cami

e-Mihrap

f-Minber

g-Sakal-ı Şerif Kutusu

h-Malzeme ve teknik

KİTÂBELERİ

a-Kuzey Kapısı En Eski Kitâbe

b-Dört Satırlık Kuzey Kitâbesi

c-3. Kuzey Kitâbesi

d-Doğu Kapısı Deprem Kitâbesi

e-Batı Kapısı Kitâbesi

f-Cami Kubbesi İçindeki Batı Tamir Kitâbesi

g-Cami Kubbesi İçindeki Doğu Tamir Kitâbesi

h-Okunamayan Kitâbe

ÇEŞMELER

a-Cami-î Kebir Çeşmesi-I

b- Cami-î Kebir Çeşmesi-II

C- Cami-î Kebir Çeşmesi-III

MELİKGAZİ MEDRESESİ

MELİK MEHMED GAZİ TÜRBESİ

DANIŞMENDLİLERİN DİĞER MİMARÎ ESERLERİ

RAŞİD EFENDİ KÜTÜPHANESİ

a-Kütüphane

b-Vakfiyesi

CAMİ-İ KEBİRİN BİLİNER ONARIMLARI

a-Cami-î Kebir'in Büyük Deprem Sonrası Onarımı

b- Cami-î Kebir'in Başka Bir Deprem Sonrası Onarımı

c-1814 Yılında Yapılan Onarımı

d-Cami-î Kebir'in 1856 onarımı

e-1956 Onarımı

f-Çeşmelerin Onarımı ve Yenilenmesi 1868

MEMLÛK SULTANI BEYBARS'IN KAYSERİ SEFERİ

EVLİYA ÇELEBİ'YE GÖRE ULU CAMİ

DANIŞMEND MELİKİNİN SİVAS KONGRESİ GÜNLERİNDE FARK EDİLEN MERSİYESİ

MELİK MEHMED'İN SALTANATININ BELGESİ OLAN SİKKELERİ

MİLLÎ MÜCADELEDE ULU CAMİ

BİR MENKİBE

KAYNAKÇA

KAYSERİ İÇERİŞAR VE CAMİ-İ KEBİR

Kayseri'nin meydanında yer alan İç Kalenin Sivas Kapısından başlayıp, Yoğunburç, Kışıkapı, Boyacı Kapısı (şimdi yok), Düvenönü'nden (Dört Dükkân Önü) doğuya dönüp Demirkapı'dan geçerek Paşa Sarayını (Şimdilerde Valilik Makamı ve Hükûmet Binalarının olduğu bölge olup burayı Ahmed Nazif şöyle sınırlandırmaktadır: "İç kalenin Top Kulesi önünden Zeynel Abidin Hazretlerinin türbesi civarındaki Nöbetçi kulesine ve oradan da şimdiki "Daire-i Askeriyeye, Deboy (askerlerin silah ve elbiselerinin depo edildiğini ambar) ve Hapishaneyi hizalıyarak Serçeoğlu Mahallesiindeki diğer nöbetçi kulesine uzanmış olmak üzere eski bir sur idi. Bu surun içine AT MEYDANI denilir") içine alarak tekrar İç Kaleyle birleşen dış surların çevrelediği bölgeye İçerişar denilmekteydi ve İçerişar on dokuz mahalleden ibaretti.

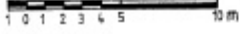
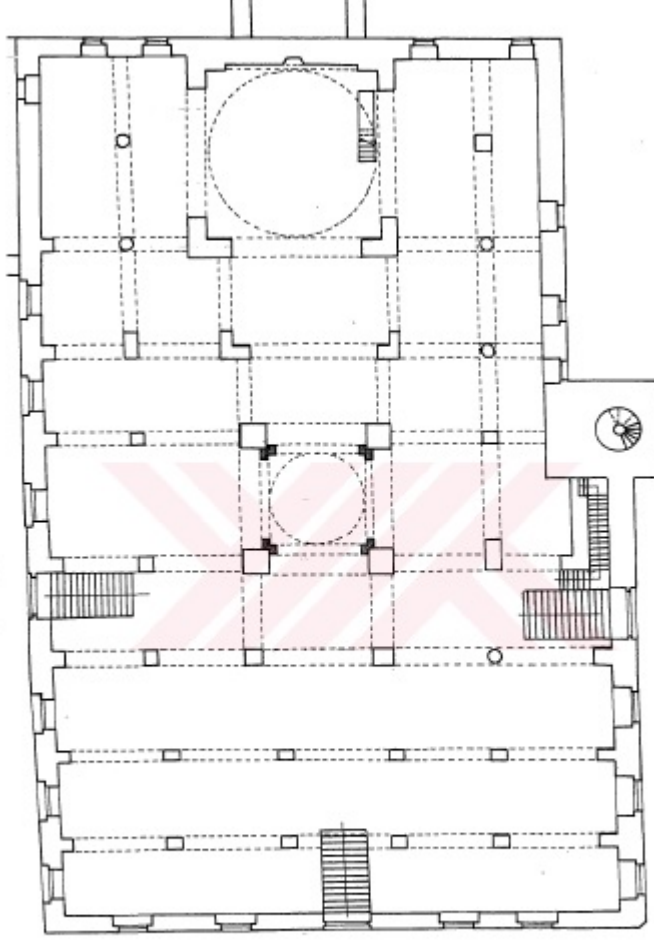

Günümüzde ise bu alan, İnönü Bulvarı, Park Bulvarı, Seyyid Burhânettî Bulvarı ve Yoğunburç Caddesi ile çevrelenmiştir. Konumuz olan Cami-î Kebir, İçerişar denilen Kayseri şehrinin ana çekirdeğini teşkil eden bölgede bulunmaktadır.

İçerişar 'da Cami-î Kebir merkezli oluşan bir ticaret dokusu ile Selçuklulardan beri var olan, "Cami-î Kebir" mahallesi bulunmaktadır. Bu alanda 1497'de Kayseri Sancak Beyi Mustafa Bin Abdulhay tarafından yaptırılan "Kayseri Hançerli Sultan Vakfı Bedesteni" ve etrafındaki 38 dükkân, kapalı çarşının ilk nüvesini oluşturmuştur. 1870 büyük yangınından sonra Maraşlı Osman Paşa öncülüğünde yaptırılan 1804 adet dükkân ile Urgancılar Çarşısı, Sipahi Pazarı (Ispa Pazarı), Uzun Çarşı, Neccarlar, Kazazlar, Keçeciler, Kuyumcular gibi birçok esnaf çarşısı ve Pamuk Hanı, Gön Hanı, Vezir Hanı, gibi diğer ticaret yapıları ile kapalı çarşı daha da genişlemiştir. İçerişar hudutları içinde anıtsal yapı olarak adlandırabileceğimiz Cami-î Kebir ile İçkale başta olmak üzere Sultan Hamamı, Kadı Hamamı, Hatuniye Medresesi, Asmalı Çeşme, Melik Mehmet Gazi Türbesi, Pervane Bey Medresesi ve Mescidi, Raşit Efendi Kütüphanesi, Şeyh İbrahim Tennurî Mescidi, Hilmi Paşa Mescidi ile Mahkeme Hanı bulunmaktadır. Ancak bu eşsiz doku içerisinde yer alan Mahkeme Hanı, Melikgazi Medresesi, Pervane Bey Medresesi ve Pervane Bey Mescidi günümüze kadar gelememiştir.

ULU CAMİ PLÂNI

(Albert Gabriel)

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

www.haliterkiletlioglu.com

DANIŞMENDLİLER

Özet

- Dânişmendliler, 1071 Malazgirt zaferinden sonra Anadolu'ya yayılıp 1080 yılında devlet hâline gelirler.
- Dânişmendli Beyliği, adını Malazgirt komutanlarından ve devletin kurucusu olarak bilinen Dânişmend Gazi'den almıştır. Dânişmend unvanı kendisinin ilmî seviyesine binaen verilmiştir. Dânişmend Gazi'den sonra yerine oğlu Gümüştigin Ahmet Gazi hükümdar olur.
- İlk dönemlerde Gümüştigin Ahmed Gazi, Tokat, Amasya ve Kayseri çevrelerinde hüküm sürmektedir.
- Anadolu'da etkin olan Dânişmendliler ile Türkiye Selçuklu Devleti arasında çekişmeler yaşanır.
- Gümüştigin Ahmet Gazi'nin vefatından sonra yerine oğlu Melik Emir Gazi (Melikgazi) geçer. Ankara ve Kayseri gibi önemli yerler Emir Gazi (Melikgazi) tarafından fethedilmiştir.
- Türkiye Selçuklu Devleti hükümdarı I. Kılıçarslan'ın vefat etmesiyle başlayan taht kavgasında Dânişmendliler I. Mesud'u destekler ve I. Mesud hükümdar olunca Danişmentlerin Anadolu'daki hâkimiyetleri iyice pekişir.
- Melik Emir Gazi'nin (Melikgazi) ölümünden sonra yerine oğlu Melik Mehmed Gazi (Melik Muhammed) geçer ve devlet, en güçlü günlerini onun döneminde yaşamaya başlar. Ancak Melik Mehmed Gazi'nin vefatından sonra devlet eski gücünü yitirir.
- Melik Mehmed Gazi'nin oğullarından Yağıbasan beyliğinin bir koluna hükmederken diğer oğullarından Zünnun ve Aynüddeve de diğer kollara hükmetmeye başlar.
- Melik Mehmed'in çocukları arasındaki bu taht kavgaları sırasında devlet ikinci plânda kalır. Dânişmendlileri kendine önemli bir rakip olarak gören ve onların bu zaafından faydalanan Türkiye Selçuklu Devleti hükümdarı Sultan II. Kılıçarslan bu beyliğe 1175'te son verir.

Anadolu'da kurulan ilk Türk beyliklerinden olan Dânişmendliler, buranın Türk yurdu hâline getirilmesinde önemli hizmetlerde bulunmuşlardır. İktidarları döneminde Anadolu'nun en kudretli devleti olan Türkiye Selçuklu Devleti'yle de zaman zaman başa baş rekabet eden Dânişmendliler, Türklerin özellikle Malazgirt Zaferi sonrasında

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu'na karşı yürüttükleri fetih siyasetinin önemli bir parçası olarak, Kutalmışoğulları ile birlikte her zaman ön plâna çıkmışlar, başka bir deyişle, Dânişmendliler, Anadolu'nun fethinde ve savunulmasında önemli rol alan ilk beyliklerden olması sebebiyle Türk tarihi açısından büyük bir öneme sahip olmuştur.

Hânedanın kurucusu, Azerbaycan'da yaşamış bir Türkmen ailesine mensup olan ve H/456'da (1064) Sultan Alparslan'ın hizmetine girerek onun en gözde emîrleri arasında yer alan Dânişmend Gazi'dir. Asıl adı Taylu Ali olan ve Dânişmend adının da yaptığı işe uygun olarak Türkçe danışılan kişi yani âlim kişi olarak kendisine verildiği belirtiliyor¹. Malazgirt Savaşı'na katılan Dânişmend Gazi, zaferden sonra kendisine iktâ edilen Sivas'ı fethederek Dânişmendli hânedanının ilk çekirdeğini teşkil etmiştir (464/1071).

Dânişmend Gazi'nin ölümünden sonra burayı bir merkez olarak kullanıp maiyetindeki emîrlere Amasya, Tokat, Niksar, Kayseri, Zamantı, Elbistan, Develi ve Çorum'u zaptederek Anadolu'da kurulan ilk Türkmen beyliklerinden birinin temellerini atan oğlu Gümüştigin döneminde hânedan giderek daha da güçlenmiştir.

Dânişmend Gümüştigin Ahmed Gazi'nin hayatı hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz. Dânişmend Gümüştigin Ahmed Gazi, Türklerin Bizans ve özellikle Haçlılarla yaptıkları savaşlarda Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan'ın (1092-1107) müttefiki olarak önemli bir rol oynadığını biliyoruz. Onun, 1104'de ölümünün ardından oğlu Emîr Gazi, bilinen ismiyle Melikgazi (1105-1134) dönemi Dânişmendliler'in beylik yapısından devlete dönüştüğü bir dönemdi. Dânişmendliler, Emîr Gazi'nin iktidarında Anadolu'da neredeyse tek başına söz sahibi olduğu bir dönem yaşadı.

Kısaca beyliğin kaderini oluşturan üç önemli hükümdarı bulunmaktadır. Bunlar; **Dânişmend Gümüştigin Ahmed Gazi**, beyliğin en güçlü idarecisi **Emîr Gazi** (Melikgazi) ve Emir Gazi (Melikgazi) döneminin kazanımlarını korumaya çalışan aynı zamanda beyliği Kayseri merkezli yaparak güçlendiren **Melik Mehmet (Muhammed) Gazi'dir**.

Melik Mehmed (Muhammed) Gazi hakkında ilk bilgilerin babası Emîr Gazi'nin, Selçukluların elindeki "*Malatya'yı kuşatması*" olayı ile ilgili olarak karşımıza çıktığını görüyoruz. Malatya'yı beyliğin kurucusu olan Dânişmend Gazi, 1102 yılında fethetmişti. Bu şehri ele geçirmeyi en az onun kadar çok isteyen Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç- Arslan da Dânişmend Gazi'nin 1104 yılındaki ölümünden istifade ederek 1105 yılında Malatya'yı ele geçirdi. Sultanı I. Kılıç Arslan'ın 1107 tarihindeki ölümünden sonra karısı Ayşe Hatun ile küçük oğlu Tuğrul Arslan'ın hâkimiyeti altında bulunan Malatya, kısa bir sürede Kılıç Arslan'ın diğer oğlu Melikşah

¹ Merçil Erdoğan, **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yay. VII. Dizi-Sayı: 110, Ank. 1991 s.253

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

(Şahinşah)'ın idaresi altına girmiştir. Bundan sonrasında ise şehre Ayşe Hatun ile evlenen Artuklu Belek Gazi hâkim olmuştur. Onun hâkimiyeti devrinde de Malatya üzerindeki emellerini sürdüren Dânişmendliler, Belek Gazi'den çekindikleri için bu emîrin ölümüne kadar şehir üzerinde herhangi bir girişimde bulunmamışlardır.

Haçlılar ile yaptığı savaşlardaki başarısıyla ün kazanan Belek Gazi, 6 Mayıs 1124'de şehit edilince onun hâkimiyeti altındaki yerler, bazı emîrlere tarafından paylaşıldı.

Belek Gazi'nin ölümü ile beklediği fırsatı yakalayan Emîr Gazi, dâmadı Türkiye Selçuklu Sultanı I. Mesud (1116-1155) ile bir ittifak yaparak ve Malatya ile Hısn-ı Ziyâd emîrleri arasında süren mücadelelerden de faydalanarak büyük bir ordu ile 13 Haziran 1124 (27 Rebi'ulahır 518) cuma günü Malatya üzerine hücum etti. Malatya ve civarını yağmalayıp buraya bağlı yerleri zapt etti. Böylece altı aylık bir kuşatmadan sonra şehre giren Emîr Gazi, bitkin bir vaziyette bulunan halka moral verdi. Onları teselli edip, şehirde kalan ve oraya gelmek isteyen insanların serbest olduklarını ilân etti. Çiftçilere tohumluk buğday dağıttı. Şehre koyun ve öküz sürüleri getirtti. Malatya yeniden refaha kavuşmaya başladı. Artık Malatya Dânişmendliler'in yeni merkezi olmuştu.

Emîr Gazi'nin Malatya'da 1134'te vefatının ardından onun siyasetini devam ettiren oğlu Melik Mehmed Gazi başa geçti. Melik Mehmed Gazi'nin ne zaman doğduğu hakkında bir bilgiye sahip değiliz. Babası Emîr Gazi'nin sağlığında, Melik Mehmed'i Dânişmendli tahtına hazırladığı anlaşılmaktadır. Babası tarafından veliaht ilân edildiği bilgisi kaynaklarda açıkça yer almasa bile Emîr Gazi'nin yanında askerî seferlere katılmış olması, Büyük Selçuklu Sultanı Sencer (1118-1157) ve Abbasî Halifesi Müsterşid (1118-1135) tarafından Emîr Gazi'ye verilen "Melik" unvanı ve gönderilen diğer hediyeler için yapılan törende babasının yerine merasime katılmış olması bize onun veliaht ilan edilmiş olduğunu gösterir². Melik Mehmed'in Malatya'nın kuşatılması olayında, babası Emîr Gazi'den sonra gelen en yetkili kişi olduğu anlaşılıyor. Emîr Gazi'nin ona böylesine önemli bir görev vermesinden, bu tarihlerde ya da Malatya kuşatmasından önceki bir tarihte onu veliaht ilân etmiş olabileceği anlaşılmaktadır.

Emîr Gazi'nin Bizans, Ermeni ve Haçlılara karşı elde ettiği başarılar sebebiyle Abbasî Halifesi Müsterşid ile Büyük Selçuklu Sultanı Sencer, ona "**Melik**" unvanı vermiştir (M/1126)³. Nitekim Meliklik unvanının verildiğini gösteren bir menşûrla birlikte davullar, bir altın gerdanlık, bir altın asa ve dört siyah sancak göndererek bölgedeki hâkimiyetini tasdik ettiler. Ancak elçilik heyeti geldiğinde Emîr Gazi ölüm döşeginde idi ve birkaç gün sonra 1134 (528) tarihinde öldü. Bu yüzden merâsim oğlu Melik Muhammed'e yapıldı. Elçiler ise merasimden sonra geri döndüler⁴.

² Muharrem Kesik, Dânişmendliler (1085-1178), Orta Anadolu'nun Fatihleri, İstanbul 2017, s. 48-80.
14

³ Süryani Mihail, III, xvı,2, s.223-224, Hrant trc., s. 88.

⁴ Azîmî Tarihi, yay. Ali Sevim, Azîmî Tarihi Selçuklularla İlgili Bölümler, Ankara 1988, s. 49

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

Bu olay Süryani Patrik Mihail'in Vakayinâmesi'nde şöyle anlatılmaktadır. *“Bağdat Halifesi ile Horasan Sultanı, Malatya hükümdarı Emir Gazi (Melikgazi)'ye; dört siyah bayrak, hükümdarlara yapıldığı gibi önünde çalınmak üzere trampetler, boynuna asılmak üzere bir altın gerdanlık ve bir de altın asa gönderdiler. Elçiler ona, evlat ve ahfadına verilen hükümdarlık hakkını teyid etmek üzere bu asa ile ona vuracaklardı. Elçiler geldikleri vakit, Melik Gazi hasta yatıyordu. Onlar hastalığın sonucunu beklediler. Ancak Melik Gazi öldü. Fakat ölmeden önce ülkenin hâkimiyetini oğlu Muhammed'e vermişti. Elçiler de hilât ve hediyeleri Muhammed'e verdiler ve O melik ilân edildi⁵.*

Yukardaki bilgilerden Malatya'da öldüğü belirlenen Emir Gazi (Melikgazi)'nin ölmeden önce Pınarbaşı'nın Melikgazi Köyünde klasik Selçuklu tarzında, yassı tuğla işçiliği ile ve geometrik formlar uygulayarak yaptırdığı kabrine tahnit edilerek (mumyalanarak) taşındığı anlaşılmaktadır. Bu mumya zamanın bazı tahribatlarına rağmen halâ kümbetin alt katında durmakta ve ziyaret edilmektedir.

MELİK MEHMED (MUHAMMED) GAZİ'NİN TAHT MÜCADELESİ

Emir Gazi'nin oğullarından Melik Mehmed Gazi babasının ölümünden hemen sonra 28 Ekim 1135 tarihinde Malatya'da hâkimiyetini sağladı. Ancak tüm Dânişmendli ülkesinin hâkimiyeti için başta kardeşleri olmak üzere zorlu bir mücadeleye girmesi gerekiyordu. O, Malatyalıların vergileri azaltması teklifini kabul etmeyerek şehrin kendisine olan bağlılığının bir teminatı olarak Malatya ileri gelenlerini rehin alarak Kasım 1135 tarihinde Sivas'a döndü. Melik Mehmed Gazi'nin kendi ülkesinde güçlenmesini istemeyen Türkiye Selçuklu Sultanı I. Mesud, Melik Mehmed Gazi'ye Bizans İmparatoru İoannes'in Kastamonu ve Çankırı üzerine hareket ettiğini bildirip onu korkutarak durdurmaya çalıştı. Bu sırada ikinci bir tehlikede Melik Mehmed Gazi'nin kardeşlerinden Aynüddeve ile Yağan'ın ona karşı isyan etmesidir. Ancak süreci iyi yöneten Melik Mehmed Gazi, Yağan'ı 1135'te öldürttü. Fakat diğer kardeşi Aynüddeve, onun elinden kurtularak Malatya'ya kaçmayı başardı ve burayı yağmaladı. Aynüddeve daha sonra Elbistan ve Ceyhan'a egemen olduysa da Melik Mehmed Gazi 1137 yılında Elbistan ve Ceyhan Bölgesi'ne sefer düzenleyip burayı kardeşi Aynüddeve'nin elinden alarak onu bu topraklardan ve Malatya'dan uzaklaştırdı. Aynüddeve, Melik Muhammed'in eline esir düşmemek için süratle kaçarak Hısn-ı Ziyâd'a geldi. Burada da fazla durmayıp güvendiği kimselerin evinde kalarak gizli bir

⁵ Süryani Patrik Mihail'in Vakainamesi, İkinci Kısım (1042-1195), Çev: Hrant Andresyan 1944, s.105

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

şekilde Amid'e ulaştı. Ancak eldeki bilgilerden Aynüddeve'nin bu süreç sonunda öldürüldüğü anlaşılmaktadır.

Dânişmendli Hükümdarı Melik Mehmed Gazi de 1136/1137 yılında büyük bir ordu ile bağbozumu zamanında (22-23 Ekim) Maraş Bölgesi'ne geldi ve Keysun'u (Göksun) altı gün süre ile kuşattı. Ancak şehre karşı istihkâm yaptırmadı. Mancınık da kurdurmadı ve herhangi bir saldırıda da bulunmadı. Altı gün boyunca Göksun Çayı'nın suyunu kestirdi, bahçeleri bozdurttu ve kalenin çevresinden ganimet toplattırdı. Surların içinde kalan şehir halkı ise onun bir türlü saldırıya geçmemesinden dolayı sinirli ve gergin bir bekleyiş içine girdi. Hatta canlarından ümidi kesen pek çok kişi şehrin savunması için buldukları dış surları terk edip kaçtı. İdareciler ve din adamları kaçarak canını kurtarmaya çalışan halkı okudukları ilâhiler, dualar ve kendilerine yardım edeceğini vaat ettikleri haçlarla onlara moral vermeye ve şehri savunma konusunda ikna etmeye çalışıyorlardı. Nedendir bilinmez ama Melik Mehmed Gazi askerlerine şehre hücum etmeleri konusunda emir vermedi. Zaten onun Keysun önüne geldiğinde istihkâm yaptırmaması ve mancınıklar kurdurmaması Keysun'u kesinlikle ele geçirmek amacıyla oraya gelmediğini göstermektedir. Herhalde onun amacı düşmanını zor durumda bırakarak gözdağı vermektir. Nitekim İmparator İoannes Komnenos'un kalabalık bir ordu ile yaklaşmakta olduğu haberinin gelmesi üzerine cuma günü kuşatmayı kaldırarak geri döndü. Aslında İmparator İoannes'in amacı, Melik Mehmed Gazi'yi buradan uzaklaştırmak olmayıp bu şehirdeki Ermenileri cezalandırmaktı. Buraya girişinden sonra yaptığı icraatlar açıkça bunu göstermektedir⁶. Çünkü Bizans imparatoru, Ermeni Prensi Leon'un hâkimiyetine son vermiş ve onun topraklarını zapt etmiştir.

Bu olaylar yaşanırken Melik Mehmed Gazi'nin diğer bir kardeşi Melik Yağbasan'ın ne yaptığı ve nerede yaşadığı hakkında bir malûmata sahip değiliz. Ancak Melik Mehmed Gazi'nin onun üzerine yürüdüğüne dair bir bilginin bulunmamasına rağmen Melik Mehmed Gazi'nin onu Sivas'ın idarecisi olarak tayin ettiği kaynaklarda geçmektedir. Bu durumdan hareketle Melik Yağbasan'ın, Melik Mehmed Gazi'nin hâkimiyetini tanıdığı sonucuna varabiliriz. Böylece Emir Gâzi

⁶ "Türkiye Selçukluları-Dânişmendliler İlişkilerinde Siyasî Evlilikler ve Hatunların İdarededeki Roller", Prof. Dr. Erdoğan Merçil'e Armağan, İstanbul 2013, s. 187

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

(Melikgazi)'nin dört oğlundan biri olan **Melik Mehmed** zorlu bir mücadeleden sonra Dânişmendli tahtının tek başına sahibi oldu.

MELİK MEHMED GAZİ'NİN HÜKÜMDARLIĞI 1134-1142

Melik Mehmed Gazi, babasının ölümünden sonra Kayseri merkezli Dânişmendli devletini o derecede güçlendirmişti ki Anadolu'da eniştesi I. Mesud'un Konya ve civarı ile sınırlı Selçuklu devletiyle adeta eşit bir duruma gelmişti. I. Mesud, ancak Melik Mehmed Gazi'nin 1142 yılında ölümüyle bütün Anadolu'ya hâkim olabildi ve güçlü Selçuklu devletini kurabildi⁷.

Melik Mehmed Gazi hakkında onun çağdaşı ve Bizans tarihçisi Niketas şunları söylemektedir: *"Kayseri'nin bu sıradaki (1139) hâkimi, Mukhmet (Muhammed) idi. Muhammed büyük bir güce erişmiş ve İberia (Gürcüstan) ile Mezopotamya'nın bazı kısımlarını itaati altına almıştı. Hanedanını Arsakid'lere⁸ irca etmekte olup doğrudan doğruya Bizans şehirlerinin en tehlikeli ve azgın düşmanı, cesur ve cüretkâr kimseler olan Danişmenliler soyundandı⁹."*

Melik Mehmed Gazi, dini bütün bir Müslüman olduğundan idareyi İslâm esaslarına göre kuruyor; adaletle hükmediyor ve şarabı yasaklıyordu. Uzun zamandan beri harap kalan Kayseri Şehrini yeniden inşa edip burasını kendisine payitaht yapmıştı. 1072 yılında yaşanan büyük depremle harabe haline gelen Kayseri Kalesi'ni de tamir ettirerek güçlendirdi ve burayı kendisi için bir üs yaptı. Yıkılmış saray ve mabetlerden çıkarttığı taşlarla yeni binalar, saraylar ve camiler yaptırdı ki **Kayseri Cami-i Kebir** de bu sırada onun tarafından inşa edilmiştir. Kayseri Cami-i Kebir'in inşaatında kullanılan sütun, başlıkları ve kaideleri o tarihteki bazı eski yapılardan alınmıştır. Bu durum Halil Edhem ve başkaları tarafından Cami-i Kebir'in kiliseden çevrilmiş zannedilmesine sebep olmuştu ki bu hata ve sebepleri çağdaş kaynakların ifadeleri ve sanat tarihçilerinin yorumlarıyla düzeltilmiştir¹⁰.

Melik Mehmed Gazi, babası Emîr Gazi (Melikgazi)'nin refakatinde Anadolu'ya gelen **Mevlânâ Şemseddin Yusuf b. Muhammed**'i Kayseri Cami-i Kebir'in hatipliği görevine getirmiştir. Kayseri Cami-i Kebir'in kendisinden sonraki hatipleri de onun

⁷ Kesik Muharrem, Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi, Sultan I. Mesud Dönemi, TTK, Ankara 2003, s.117

⁸ İran'da önemli bir siyasi ve kültürel güç olup Medler'den ve Ahamenişler'den sonra gelen üçüncü yerel hanedanlıktır. (Yazarın yakıştırması olup Dânişmendliler, 24 Oğuz boyundan meydana gelen bir Oğuz boylar birliğinin adıdır.)

⁹ Niketas Khoniates, Historia, Çev: Fikret İşıltan TTK Yay. 2. Baskı, Ankara 2020 s.22

¹⁰ Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul 1971, s.173

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

yetiştirdiği öğrenciler arasından seşilerek bu göreve tayin edilmişlerdir. Melik Mehmed Gazi, Hanefî Mezhebi'ne mensup bir İslâm Hukukçusu olan **Abdülmecid b. İsmâil el Herevî**'yi de davet ederek Kayseri'ye kadı tayin etmiştir. Herevî'nin fıkıh, usûl ve fûru ilmine dair birçok eseri ve şiirleri olduğu söylenmekteyse de günümüzde sadece Arapça yazılmış *“El-İşraf fi-Adabi'l-Kadaî ve Gavamidi'l-Hukûmat”* isimli eseri Süleymaniye kütüphanesinde bulunmaktadır. Ayrıca Raşid Efendi Kütüphanesi'nde Dânişmendli dönemine ait 10 kadar eser olduğu bilinmektedir¹¹.

Melik Mehmed Gazi'nin hükümdarlığı zamanında Dânişmendli ülkesinde tam anlamıyla İslâm Hukuku'nun uygulandığı birçok kaynakta açık bir dille ifade edilmiştir. Süryanî Mihail'in kayıtlarından anlaşıldığına göre; *“Melik Muhammed, Arap (İslâm) Hukuku'nu uygulayan, şarap içmeyen, Müslüman halka saygı gösteren, adaletle hükmeden, tedbirlî ve uyanık bir hükümdardı. Bununla beraber O, kiliseleri tahrip ediyordu. Uzun zamandan beri <<harabe halinde kalmış olan Kayseri şehrini imar etti. şehrin bir kısmını ayırarak buraya mabetlerden koparılan mermerlerle bazı binalar yaptırdı. O daimî surette burada oturuyordu¹².”* Süryanî Mihail, Melik Muhammed'in bu şehri imar edişi hakkında bilgi verirken şehrin bir kısmını ayırdığını ve burada binalar yaptırdığını ve bu binalar yapılırken eski kiliselerin mermerlerinin kullanıldığını bu açıklamasında ifade etmektedir. Bu kayıtta onun burada Kayseri Cami-î Kebir'in yanında bazı devlet daireleri ve Hükûmet konağı (saray) yaptırdığı belirtilmektedir.

Devletin gelirlerini yükseltmiş, bu meyanda Emîr Gazi döneminde (1105-1134) senelik 700 dinar vergi ödemekte olan Malatya'daki Mar Bar Çauuma Manastırı'nı Ekim 1135 tarihinde Malatya'ya girip burada hâkimiyeti sağlayarak Hristiyan tebaanın, vergilerin hafifletilmesi beklentilerine rağmen Melik Mehmed Gazi böyle bir vergi indirimine yanaşmayarak vergi tahsiline devam etmiştir.

Özet olarak; Melik Mehmed Gazi, babası Emîr Gazi ve dedesi Gümüştigin'in başarılarını devam ettirerek babasının ölümü ile ortaya çıkan karışıklıklara son vermiş, Bizanslılar'ın zapt ettiği Batı Karadeniz topraklarını geri almış, imparatorun 'Niksar önünden eli boş olarak dönmesini sağlamış, Ermeni ve Haçlılara karşı başarı ile mücadele etmiştir.

Melik Mehmed Gazi 6 Aralık 1142 (15 Cemâziyelevvel 537) tarihinde Kayseri'de vefat etmiştir. Onun ölüm tarihi hakkında kaynaklarda birbirini tutmayan kayıtlar yer almaktadır. Melik Mehmed Gazi'nin ölüm tarihini Azîmî ve İbnü'l Kalânîsî, 536

¹¹ Erdem Ekrem, Ahilik, Detay Yay. Ankara 2009 s.38

¹² Süryani Patrik Mihail'in Vakainamesi, İkinci Kısım (1042-1195), Çev: Hrant D. Andresyan 1944, s.105

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

(1141/1142 yılı), İbn Hamdûn, İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Fidâ, Ömerî, Cenâbî ve Müneccimbaşı 537 (1142/1143 yılı), Süryanî Mikhail, 6 Aralık 1143 tarihi, Ebû'l-Ferec, 1143 yılı; Papaz Grigor ise, 1143/1144 yılı olarak kaydeder. Tüm bu kayıtlardan kesin bir tarih belirlemek mümkün değildir. Ancak Azîmî, İbnü'l-Kalânîsî ve İbnü'l-Esîr'in kayıtlarında yer alan 1142 yılı ile yalnız Süryanî Mikhail'in kaydettiği gün ve ay birleştirilirse, **6 Aralık 1142** tarihi ortaya çıkar ki, bu tarih, olayların akışına uygun düşmektedir¹³.

Bugün Dânişmendliler 'den günümüze kadar gelmiş herhangi bir saray kalıntısı mevcut değildir. Ancak Melik Mehmed Gazi' nin Kayseri'yi merkez haline getirmeye çalışırken giriştiği imar faaliyetleri içinde saray binasının da bulunduğu tahmin edilmektedir. Süryanî Mihail, kaydında Cami-î Kebir civarında bir sarayın mevcudiyetinden söz ederken onun bahçesinden de bahseder. Dânişmendliler 'de Saray Teşkilâtı konusunda, yani saray çalışanları hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Muhtemelen saray teşkilatları Türkiye Selçuklu saray teşkilâtı ile benzerlik göstermekteydi.

Melik Mehmed Gazi'nin Zünnûn, Yunus ve İbrâhim adında üç oğlu vardı. Bunlardan Zünnûn'u vâli tayin etmişti, ancak Sivas meliki olan kardeşi Nizâmeddin Yağıbasan (bazı kaynaklarda Yâkub Arslan, Yağı Arslan), kardeşi Melik Muhammed'in karısıyla evlenerek Kayseri'de yönetime hâkim oldu (549/1154). Zünnûn Zamantı'ya kaçmak zorunda kaldı, fakat bir müddet sonra yeniden Kayseri'ye hâkim olmayı başardı.

Daha önce Artuklular'a ve Haçlılar'a sığınmış olan Emîr Gazi'nin oğlu Aynüddeve, Melik Mehmed Gazi'nin ölümünden sonra Elbistan ve Malatya'ya hâkim oldu. Zünnûn Kayseri'de, Yağıbasan da Sivas'ta hâkimiyet kurmuştu. Böylece Dânişmendliler Sivas, Malatya ve Kayseri olmak üzere üç kısma ayrılmış oldular¹⁴.

Bütün bu karışıklıkları iyi değerlendiren Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan 1175 yılında Dânişmendlileri tamamen tarih sahnesinden silerek bu bölgeyi Türkiye Selçukluları Devletine katmıştır.

DANIŞMENDLİLERİN FIKRÎ VE KÜLTÜREL FAALİYETLERİ

Anadolu'da ilk ilmî, fikrî ve kültürel faaliyetler Dânişmend İli'nde ve Dânişmend Oğulları'nın himayesinde çok erken sayılabilecek bir tarihte başlamıştır.

Bu devletin kurucularının bilge bir aileden gelmeleri ve ilmi bir geleneğe bağlı bulunmalarının, erken bir tarihte Anadolu toprağında bilimsel faaliyetleri başlatmalarında etken olduğu muhakkaktır. Anadolu'da ilk medreselerin de Dânişmend İli'nde Niksar, Tokat, Amasya, Sivas, Kayseri gibi vilayetlerde ve

¹³ Turan Osman, s.177/ Kesik Muharrem, s.44

¹⁴ <https://islamansiklopedisi.org.tr/danismendliler>

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

Dânişmend Oğulları zamanında inşa edildiği görülmektedir. Dânişmend Oğulları Devleti II. Kılıç Arslan tarafından XII. asrın son çeyreğinde ortadan kaldırılmasına rağmen bu bölgeye yerleşmiş olan Danişmentlerin bilimsel geleneği birkaç asır daha devam etmiştir.

Melik Ahmed Gazi'nin, bir yandan fütuhat ile uğraşırken, bir yandan da fethettiği beldelerde yoğun bir kültürel faaliyet içinde bulunduğu, ülkesinde ilmî ve dinî çalışmaları başlattığı anlaşılmaktadır. Dânişmend Oğulları, özellikle devletlerinin ilk kurulduğu bölge olan Niksar, Tokat, Amasya, Sivas, Kayseri ve Çorum yörelerinde daha yoğun bir kültürel faaliyet içinde bulunmuş ve yöreye devletlerinin kültürel politikasını yerleştirmişlerdir. Bu yüzden de bu yöreler çok erken tarihlerde belli bir kültürel karakter kazanmıştır.

Dânişmend Oğulları'nın bu yoğun millî ve dinî diyebileceğimiz kültürel faaliyetlerinin sonucu olarak bu yörelerin çok erken sayılacak tarihlerde Türkleşmesi ve İslâmlaşması gerçekleşmiştir. Bölgelerindeki bütün yerleşim yerlerinde Cuma namazlarının kılındığı Ulu camiler inşa etmişlerdir. Bu camilerin birçoğu bugün hâlâ ibadete açık durumdadır.

Bugünkü bilgilerimize göre Anadolu'da te'lif edilen ilk eser Dânişmendlilerin Kayseri Şehir muhafızı olan Kayserili İbnü'l-Kemal diye ünlenen İlyas b. Ahmed adlı bir zat tarafından Farsça olarak kaleme alınmış "Keşfü'l-Akabe" adındaki astronomi ve felsefeye dair olan eserdir. Yazar, eserini Dânişmendiye Devleti'nin kurucusu Gümüştigin Melik Ahmed Gazi'ye sunmuştur¹⁵.

Keşfü'l Akabe'de yer alan: *"O yüce zatı iltizam edenler çoğunlukla fâzıl ve filozoflardır. Dünyanın her yanından bilgin kişiler (ehl-i ukûl) o hazrete yöneldiler. Her biri ilmîni yayması miktarınca itibar görüp, o hazretin cömertlik denizinden paylarını aldılar."* ifadesi Melik Muhammed Gazi'nin büyükbabası Dânişmendli Gümüştigin Ahmed Taylu'yu kastetmektedir.

a- Dânişmendnâme;

Anadolu'nun Müslüman-Türklerin hâkimiyetine girmesi hakkında yazılmış halk destanıdır. Dânişmend Gazi ve Melik Gazi'nin kahramanlıklarını, gazalarını anlatan, Battalnâme tarzında yazılmış olan Dânişmendnâme'nin ne zaman ve kimin tarafından yazıldığı kesin olarak bilinmemektedir.

Eser ilkönce Anadolu Selçuklu Sultanı İkinci İzzeddin Keykavus'un emriyle İbn-i Ala tarafından derlendi. İbn-i Ala halk arasındaki rivayetlerin doğrularını toplayıp, Dânişmendnâme'yi yazdı. Hikâye edilen vak'alarla adı geçen kahramanların tarihten alınmış olması ve coğrafi isimlerin Anadolu'ya uygunluğu, eserin Türk edebiyatında uzun süre tarih kitabı gibi kabul edilmesine sebep olmuştur. Osmanlı Hükümdarı Sultan II. Murad'ın emriyle Tokat Dizdarı Arif Ali, Dânişmendnâme'yi Türkçe olarak aralarında manzum parçaların da bulunduğu bir nesir diliyle 17 bölüm halinde yazmıştır.

¹⁵ Mikâil Bayram, Anadolu'da Te'lif Edilen İlk Türkçe Eser Meselesi, S. Ü. Selçuklu Araştırmaları Merkezi V. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri (20-22 Mayıs 1994), s. 124-132;

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

b- Dânişmendnâme'nin konusu

Dânişmendnâme 'ye göre Peygamber efendimizin hicretinden 360 sene sonra, Battal Gazinin torunlarından Melik Dânişmend, halifeden izin alarak, birçok beyle birlikte Anadolu'da fetihlere başlar. Uzun bir zamandır harap olan Sivas'ı mamur hale getirerek buraya yerleşir. Burada mücahitleri ikiye ayırır. Turasan idaresindeki mücahitler İstanbul üzerine giderler. Fakat Alemdağ önlerinde şehit olurlar. Melik Ahmed Dânişmend ise Sivas'tan Karadeniz'e kadar olan bölgeyi fethetmeyi kararlaştırır. Artuhi isminde bir Hristiyan'ın Müslüman olmasına vesile olur ve onu yanından ayırmaz. Tokat, Zile, Amasya, Çorum ve Niksar bölgelerini fethederek halkı Müslüman olmaya davet eder.

Dânişmendnâme'nin "Hikâyet-i Melik Gazi" başlıklı 1016 (1607) tarihli yazma nüshasının ilk ve son sayfaları¹⁶

Halkın büyük bir kısmı İslâmiyet'i seve seve kabul eder. Ancak bir müddet sonra Niksarlılar dinden çıkarak bölgedeki birçok Müslüman'ı öldürürler. Dânişmend Gazi, bu olay üzerine Niksar'ı tekrar alarak Canik'e doğru yola çıkar. Fakat yolda pusuya düşürülerek şehit edilir. Vasiyeti üzerine Niksar Kalesi karşısında bir yere defnedilir.

Dânişmend Gazinin şehit edilmesinden sonra Hıristiyanlar kaybettikleri yerleri tekrar alırlar. Dânişmend Gazinin oğlu Melik Gazi Bağdat'a giderek halifenin huzuruna çıkar. Babasının fethettiği yerleri Hıristiyanlardan tekrar alır. Niksar'a babasının mezarının üzerine bir türbe yaptırır. Melik Gazinin fetihlerini Anadolu Selçukluları hâkimiyetine bağlayan destanda olaylar birbiri arkasına devam ettirilerek anlatılır.

¹⁶ İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, nr. 441

Battalname'nin bir devamı olarak kabul edilen bu eserde Allah'a yalvarlama, O'na sığınıp yardım dilekleri, Hızır aleyhisselâmın görünüp yaraları iyileştirmesi, bazı Hıristiyanların rüyalarında Peygamber efendimizi görerek Müslüman olmaları, kimi Hıristiyan kızlarının mücahidlerle evlenmeleri gibi dinî motifler yanında tarihî ve efsanevî unsurlar da çoktur. Eserin son bölümü bir son sözden ibarettir. Yazar burada dünyanın faniliğinden bahsederken dini ve ahlaki nasihatler verir. Dânişmendnâme'de ayrıca bazen tarihi masallaştıran ve bazen de pek çok tarihi vakaya da ışık tutan kısımlarda vardır. Eserde gazalara kimlerin hangi sıra ile katıldıkları belirtilmekte, özellikle başı açık, yalın ayak harbeden dervişlerin küffar ile yapılacak gazaya yürüyüşleri hakkında bilgi verilmektedir.

Dânişmendnâme'nin kahramanı olan Dânişmend Gazi, Battal Gaziyeye benzeyen bir kişi olup, bilgili, dindar ve usta bir kumandandır. Bir kılıç darbesiyle, düşman askerinin başını ve vücudunu oturduğu atın eğer kayışına kadar ikiye bölen ve muharebe esnasında attığı naralarla koca bir orduyu dağıtan bir kişiliktir.

Halk şairleri tarafından bu tür eserlerin nazmında çok kullanılan "Mefailün mefailün failün" vezninde ve o devir halkının kolay anlayabileceği dille söylemiş ve yazılmış olan Dânişmendnâme, tarihçiler için kaynak eserlerden sayılmıştır. Osmanlı tarihçileri devirlerinin tarih zevkine uygun buldukları bu eserden bir tarih kaynağı olarak faydalandılar. On beşinci yüzyılda yaşayan Arif Ali'nin Dânişmendliler tarihini anlattığı Mirkat-ül-Cihad adlı eserinde Dânişmendnâme'den çokça faydalandığı görülmektedir.

Anadolu'da birçok yazması bulunan eserin bir nüshası da Paris Millî Kütüphanesinde. İstanbul'da Millet Kütüphanesi Ali Emiri Bölümü (Tarih Nu: 571) ile Belediye (İnkılap) Kütüphanesi Muallim Cevdet Bölümü'nde (Nu: K.441) birer nüshası daha vardır.

Eser, üç ayrı müellif tarafından farklı yüzyıllarda kaleme alınmıştır. İlk olarak, Mevlânâ İbn-i Ala tarafından II. İzzeddin Keykavus zamanında, yine onun emriyle H.642/M.1244-45 tarihinde te'lif edildiği tahmin edilmektedir. Bugün elimizde bulunan Dânişmend Gazi Destanı nüshaları, Tokat Kalesi dizdarı Arif Ali tarafından, Mevlânâ İbn-i Alâ'nın te'lif ettiği eser yeniden kaleme alınarak vücut bulmuştur. İkinci konusunda da kesin bir tarih yoktur. Ancak birçok araştırmacı H.762/M.1360-61 tarihinde, yani I. Murat devrinde kaleme alındığı konusunda birleşir. Eserin üçüncü safhası ise XVI. yüzyıl tarihçilerinden Gelibolu'lu Mustafa Ali'nin Mirkatü'l-cihâd'ıdır. Gelibolulu, adı geçen eserini, Arif Ali'nin kaleme aldığı Dânişmend Gazi Destanı'nın nüshalarından birini esas alarak yazmıştır.

Eser, 1960 senesinde batı dillerine tercüme edilerek "La Geste de Melik Dânişmend, Etude Critique Dânişmendnâme" adı altında yayınlanmıştır.

Eser üzerinde son ilmi çalışma İrene Melikof tarafından yapılmış ve” La Geste Melik Dânişmend Tome I, Edition Critique Tome II” adı ile iki cilt halinde yayımlanmıştır¹⁷.

DÂNİŞMENDLİ HÜKÜMDARLARI	
Sivas Kolu	
Dânişmend Gazi	464 (1071)
Gümüştigin Gazi	477 (1085)
Emîr Gazi (Melik Gazi)	497 (1104)
Melik Mehmed Gazi (Muhammed)	528 (1134)
Zünnûn (birinci hükümdarlığı)	537 (1143)
Yağıbasan	537 (1143)
İsmâil	560 (1164)
Cemâleddin Gazi	560 (1164)
Şemseddin İbrâhim b. Muhammed	562 (1166)
Şemseddin İsmâil	562 (1166)
Zünnûn (ikinci hükümdarlığı)	567-570 (1172-1175)
Malatya Kolu	
Aynüddeve (Aynüddin)	537 (1143)
Zülkarneyn	547 (1152)
Nâsirüddin Muhammed (birinci hükümdarlığı)	555 (1160) veya 557 (1162)
Kasım	565 (1170)
Efridûn	567 (1171)
Nâsirüddin Muhammed (ikinci hükümdarlığı)	570-573 (1175-1178)

¹⁷ Kaynak: Rehber Ansiklopedisi

CAMİ-İ KEBİR (ULU CAMİ / SULTAN CAMİ) 530 / 1135

a- Plân ve Mimari Özellikleri

Dânişmendli Melik Mehmed Gazi'nin Kayseri'yi devletin merkezi olarak ilân etmesinden sonra şehirdeki eski yıkık binaların taş ve sütunlarından yararlanarak imâr ve inşâ ettirdiği Cami-î Kebir ve külliyesi, Selçuklu mimarisinin bu dönemde iyi biçimde uygulandığı eserlerindendir.

Kayseri'nin İslamlaşmasında biz merkezli bir kardeşlik ve dayanışma ortamı oluşturan Cami-î Kebir, ihtişamlı ve manevi duruşuyla Dânişmendli devletin o günlerdeki malî, kültürel ve mimari zenginliğini gösteriyordu. O, aynı zamanda güç ve bağımsızlık göstergesiydi.

Bayram ve Cuma namazlarında bile şehirdeki Müslüman cemaatin tamamını alacak büyüklükte şehrin kalbinde inşa edilmiş olan Cami-î Kebir ve külliyesinin inşaatında emeği geçen gerek sultan ve gerekse sanatkarlar her bir malzemenin alın teriyle kazanılarak alınmış helal malzeme olmasında hassasiyet göstermişlerdir.

Melik Mehmed Gazi'nin bu mescidi yaptırırken tamamen kendi öz bütçesini kullandığını ve o günden bugüne sekiz asırdan beri bu geleneğin devam ettirilerek cami tamirat ve ihtiyaçları için herhangi bir yardım alınmama prensibine uyulduğu cami imamlarınca özellikle belirtilmektedir. Germir ve Cırlavuk (Mimarsinan) köylerini bu hayır kurumlarına vakfeden Melik Mehmed Gazi, Kayseri'nin ana su kaynağı olan Germir Köyü ne ait kaynaklardan Ana Avgın adı verilen kapalı mükemmel arklarla külliyesine ve şehre su getirmiştir.

Cami-î Kebir, İslâm cami geleneğine göre yapılmış, çok ayaklı bir ibadethane olup Anadolu'ya has cami tipolojisinin ilk örneklerindendir. Beş sahınlı yapıdan oluşan Cami-î Kebir, Arap mimarisinin aksine genişlemesine değil uzunlamasına inşa edilmiş, mihrap önünde geniş bir kubbeli alandan oluşmaktadır Orijinal giriş kapıları mihrabın karşısındaki kuzey duvarından değil (Kuzey kapısı sonradan açılmış), doğu ve batı duvarlarından açılarak bazilika etkisi yok edilmiştir¹⁹.

Caminin sütunlarının üsluplarındaki farklılıklara bakılarak saray veya saray benzeri büyük birkaç yapıdan alınan toplama malzemeler olduğu anlaşılmaktadır.

¹⁸<https://islamansiklopedisi.org.tr/danismendliler>

¹⁹ Kuban Doğan, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler dönemi uygarlığı*, s. 89, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. 454 Ankara 2006

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

1650 m² bir alana sahip olan (33x50) bu muhteşem ve gözde mabet, şüphesiz inşâ edildiği devirde Kayseri'nin en geniş camisiydi. Cami-î Kebir'in plâni bütün İslâm dünyasında yaygın olarak kullanılan klâsik bir formda yapılmış ancak bu klasik modelde kullanılan eşit mesafeli ve birbirine paralel diziler halinde tertiplenen kemer ayaklarına yaslanan tavan yapısı Cami-î Kebir'de kullanılmamış, Cami-î Kebir'in tavanı

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

farklı bir yapıda oluşturulmuştur. Dayanakların çeşitli dayanma noktaları arasındaki açıklık farkı, komşu iki dizinin paralel olmayışı, binanın deneyimli işçiler tarafından fakat imkânsızlıklar içinde yapıldığını göstermektedir. Birçok yenilenmeler geçiren caminin eski bir Bizans kilisesinden bozma olduğu iddiaları varsa da tamamen asılsızdır. Zira camide kiliseye has özelliklerden hiçbiri bulunmamaktadır²⁰. Belki caminin yapıldığı alanda küçük bir kilise vardı. Kaldı ki Süryani Mihael **“Dânişmendli Melik Muhammed uzun zamandan beri harab olan Kayseri’yi imar etmeye başladı. (eski, harap) mabetlerden getirttiği mermer taşlar ile binalar inşa etti. (Kendisi) daima orada oturuyordu.”**²¹ ifadesi mabedin cami olarak yapıldığını apaçık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Düzgün olmayan dikdörtgen şeklindeki cami, genel olarak ayak ve sütunların belirlediği, kible duvarına paralel sekiz sahndan meydana gelmiştir. Biri mihrabın önünde, diğeri de ortada olan iki kubbe ile örtülmekte olup, ortadaki kubbe sonradan ilâve edilmiş ve dört taş kolon üzerine oturtulmuş olan bu kubbenin Matbah Emîni Hacı Halil Efendi’nin yaptırdığı geniş onarım sırasında eklettiği düşünülmektedir. Zira Selçuklu camilerinin birçoğunda cami ortasında böyle bir açıklığa rastlanmaktadır.

Sonradan ilâve edilen Kubbe

²⁰ Gabriel Albert, **Kayseri Türk Anıtları**, s.39, Çev: A. Akif Tütenk, Ankara 1954

²¹ Demir Kemal- Suat Çabuk, **Türk Dönemi Kayseri Kenti ve Mahalleleri**, Erciyes Ün. Yay No:188, Kayseri 2013 s. 29

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

Yapının batı duvarının kuzeybatı köşesi pahlanmıştır. Minare kaidesinin çıkıntısından sonra güneye doğru devam etmektedir. Minarenin kuzey tarafında üç pencere ve harime giriş kapısı, güneyinde bir pencere açıklığı bulunmaktadır. Batı yönündeki kapı, doğu kapısı ile karşılıklıdır. Minare kaidesinin güneydoğu köşesine bitişik günümüzde kullanılan harime açılan dördüncü kapı bulunmaktadır ki buranın medrese ile irtibatı olduğu düşünülmektedir.

Taş söveli kapıdan harime merdivenle takriben üç metre inilmektedir. Caminin eski zemininin 1714 depreminde tavanının çökmesi ve **dokuz yıl** müddetle bu halde kalması ile bu enkaz zemini iyice yükselmiştir. Caminin bu harap haline son vererek 1723 yılında onarımını yaptırtan Matbah Emni Hacı Halil Efendi'nin enkazı cami tabanına yaydırması sebebiyle zemin yüksek olarak kullanılmaya devam etmiştir. 1956 yılında Sn. Arif Molu başkanlığında Sn. Hacı Ali Çayırağası ve Sn. Hayrullah Zenger'in önyak olduğu köklü restorasyon sırasında bu enkaz kaldırılarak caminin orijinal zeminine inilmiştir. Bu enkazın kaldırılmasıyla birlikte cami içinden Raşit Efendi Kütüphanesine açılan kapı yukarda kalarak kullanılamaz hale geldiğinden bu kapı tamamen kapatılmış ve kütüphaneye dışardan giriş sağlanmıştır. Daha sonra kütüphanenin bu kapısı da kapatılmış ve güney taraftan yeni bir kapı açılmıştır. 1956 yılına kadar 3-4 ahşap basamakla inilen camiye günümüzde 13 taş basamakla inilmektedir.

b- İlk Dönem Dânişmendli Eserlerinin Taç Kapıları

Büyük Selçuklu geleneğine ait olan taç kapılara ait özelliklerin cami ve medrese gibi eserlerde devam ettirilmesine büyük özen gösterilmekteydi. Taç kapılar, geometrik düzenlemelerin itina ve ahenk içinde oyulduğu, yer yer bitki ve hayvan motiflerinin de işlendiği muhteşem sanat eserleridir.

Ancak Kayseri Cami-î Kebir kapılarında bu taç kapı geleneğinin uygulanmadığını görmekteyiz. Dânişmendli Devletine en olgun dönemini yaşatan Melik Mehmed Gazi'nin Kayseri'yi merkez yaptığı saray, ibadethane ve kamu binalarıyla imar ve ihya ettiği bir dönemde büyük özenle yapılan Cami-î Kebir'in Taç kapısının neden bu kadar sade olduğu düşündürücüdür. Belki Cami-î Kebir'in içindeki ve özellikle mihrapta kendini gösteren sadeliğin Cami'nin kapılarında da ön plâna çıkarılması arzu edilmekteydi.

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

Veya o günlerden itibaren büyük depremler geçirmiş olan Kayseri’de Cami-î Kebir’in diğerk bazı yerleri gibi kapılarının da zarar görmüş, kısa zamanda yeniden ibadete açılmak maksadıyla daha basit bir onarıma tabi kılındığı düşünülebilir.

c- Minare

Genel olarak Selçuklu camilerinde minare olmamasına rağmen bazı istisnalar vardır. Cami-î Kebir’in minaresinin de 1205 yılında I. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından camiye genişletme çalışmaları esnasında ilâve edildiği tahmin edilmektedir. Kaidesi bazalt taştan, gövdesi ise Melikgazi Türbesinde görüldüğü gibi pişmiş tuğladan derzli olarak yapılmıştır. Önce on yüzeyle olarak, sonra daha da daralarak şerefeye kadar

yükselmektedir.

Büyük Selçukluların Asya’daki tuğla mimarisi geleneğine uygun olarak yapılan minare, Kayseri’nin en eski ve en yüksek minaresidir. 47 metre yükseklikteki minarenin

şerefesi altında çini üzerine kûfi yazıyla yazılmış bir kuşak bulunmaktadır. Bu mozaik tekniğindeki, turkuaz renkli çini ve tuğladan oluşan kûfi yazılar tam olarak okunamamıştır. Her ne kadar 1927 yılı ve takip eden iki yılda Kayseri'ye gelerek eski eserler üzerinde önemli bir çalışma yapan Albert Gabriel minare kuşağındaki bu yazılar için, “okunamayacak kadar bozulmuş bu kitâbe bir Kur'an ayetidir²²” derse de bu yazının aynalı/ müsenna denilen hatla, geometrik ve simetrik olarak “Lâ ilâhe illallah”

(لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) ibaresinin sanatkârane bir şekilde yazılışı olduğu belirtilmiştir²³. “Ayet el Kürsî” yorumunu yapanlar da olmuştur.

Ancak dron çekimleriyle taradığımız bu kûfi yazılarda Allah'ın birliğini ve yüceliğini anlatan ve öven ifadeler okunabilmektedir.

“Lâ ilâhe hüve'l -azîzü küllemâ .. Allâhümme illâ lehu innehû ilâhe illallahû Allâhu lâ ismehû fillâh mâ li'l-küllemâ li – Allâhümme ...”²⁴

Şerefenin dronla 360 derece çekilmiş fotoğrafları

1723 yılında saray mutfak sorumlusu Kayserili Hacı Halil Efendi tarafından onarılan minarenin yıkılan petek ve külâh kısmı da yeniden yapılmıştır. Depremde

²² Gabriel Albert, s. 40

²³ Işık Mustafa, Kayseri'de Mimari Eserlerde Geçen Ayet ve Hadisler, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ankara 2003, s.15

²⁴ Prof. Dr. Atabey Kılıç tarafından okunmuştur.

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

yıkılan şerefe üstündeki petek bölümüyse daha sonra taştan yapıldığı için dokuya uyum göstermemektedir. Külâh ta sac ile kaplanmıştır.

Minarenin kaidesi, alttan duvar seviyesinin üstüne çıkacak şekilde bir silmeyle sınırlandırılan kesme taşandır, Pabuç kısmı tuğla örgülüdür. Tuğladan kirpi şeklinde oluşturulan silme ile tuğladan örülen gövdeye geçilmektedir. Caminin içinden üzeri açık doğrusal bir merdivenle taraçaya çıkılmaktadır. Buradan minarenin şerefesine kadar varan helezonik bir merdivenle çıkılır. Şerefeye doğru incelen gövde üzerinde mazgal pencereler vardır,

Beş basamaklı bir silme ile şerefeye geçilmektedir. Şerefe altında tuğladan yapılmış balıksırtı dekorasyonlu süsleme bulunmaktadır. Kesme taştan, silindirik olarak yapılan petek kısmı tamir sırasında yenilenmiştir. Külâhı ise sac ile kaplanmıştır.

Minarenin güneyinde, çukurda kalan, ahşap kapı kanatlarına sahip olan kapı iç kısımda kapatılmıştır. Kapı basık kemerli, kesme taş söveler üzerinde düz tablalara sahip basit bir açıklık şeklindedir.

d- Cami

Caminin doğu cephesinde, camiye bitişik vaziyette Üçüncü Selim'in Reis ül kütüphanelerinden Raşit Efendi'ye ait olan ve çok değerli yazma eserlere sahip olan '*Raşit Efendi Kütüphanesi*' bulunmaktadır. Önceden bahsedildiği üzere 1796 yılında yaptırılan kütüphane binasına önceleri cami içinden geçiş varken, sonradan cami tabanında yapılan hafriyatla orijinal cami zeminine inilince bu kapı kullanılamaz hale gelmiş ve kapatılarak cami bahçesine bakan bir kapı açılmıştır. İlerleyen zaman içerisinde bu kapı da kapatılmış ve güneyden yeni bir kapı açılmıştır.

Cephenin kütüphane dışında kalan bölümünün ortasına denk gelen kapının iki yanındaki duvar bölümlerinde üçer pencere bulunmaktadır. Bu pencereler, duvar üst kısmından dışa doğru taşar tarzda korniş şeklinde biçimlendirilmiştir. Doğu kapısı harimin beşinci sahnına açılmaktadır. Dikdörtgen şeklindeki kapıyı dört adet düz ve kaval silme çevrelemektedir. Kapı nişinin üstünde yatık dikdörtgen şeklinde bir pencere, basık kemer silmesinin üzerinde de küçük bir kitabe yer almaktadır. Kapı ve giriş düzenlemesi batı kapısı ile benzerlik göstermektedir.

Kuzey cephe ortasında dikdörtgen çerçeve içerisine alınmış kapı, kapının iki yanında da ikişer pencere yer almaktadır. Kapı yanlarda kaval silmelerle çerçevesi, kaş kemerli bir niş içerisinde, kilit taşının ortasında bir rozet bulunan basık kemerli taş söveli yapıdadır. Basık kemerin üstünde dikdörtgen şeklinde biri daha büyük olmak üzere iki kitabe bulunmaktadır. Kapı iç mekânda ise basık kemerli bir niş içerisindedir.

Kapının kuzey doğusundaki pencerenin üstünde ise dikdörtgen şeklinde bir kitabe bulunmaktadır.

Kible duvarına paralel sekiz sahndan²⁵ meydana gelen caminin harim kısmında, sahnları ayaklar, aralarında devşirme olanları da görülen sütunlar üzerine oturan kesme taştan çift merkezli sivri kemerler ayırmakta ve örtü sistemini desteklemektedir.

Kesme taş örgülü ayaklar, taş veya mermer sütunlar harimde farklı şekillerde yer almaktadır. Sütun başlıkları farklılık göstermektedir. Ayrıca caminin doğu duvarında ve batı duvarının minareye kadar olan kısmında gömme ayaklar yer almaktadır. Bu sahnları orta aks üzerinde, Büyük Selçuklulardan başlayarak Türk cami mimarisinde uygulanan eyvan geleneğini yaşatan mihrap önü kubbesi, eyvan uygulaması görülen mekân ile kubbeli avluya tekabül eden mekânı belirleyen ayaklar üzerinde yükselen kemerler kesmektedir. Mihrap önü kubbesinin doğusunda kible duvarına dik uzanan üç kemerle iki sahn, batıda ise beş kemerle iki sahn, batıda ise beş kemerle dört sahn kesilmektedir.

Mihrabın bulunduğu güney duvarının sağ-sol iki yanında ikişer pencere yer almakta, pencerelerin altında duvar dışı doğru bir çıkıntı bulunmaktadır. Bu cephede, mihrap önü kubbesinin önünde, duvara bitişik olarak, zemin seviyesinden aşağıya merdivenlerle inilen ve daha önceleri Külliye'nin unsurlarından Melikgazi Medresesinin içinde bulunan Melik Mehmet Gazi'nin türbesi yer almaktadır.

Mihrap önü kubbesi ve orta mekânı örten kubbeli bölüm dışında caminin bütün sahnları ahşap tavanlıdır. Mihrap önü kubbesine dört yönde dikdörtgen şeklinde pencereler açılmıştır, iki kubbeye de geçiş pandantiflerle²⁶ sağlanmış olup, kubbeler çift merkezli sivri kemer tarafında taşınmaktadır.

²⁵Sahn, İslâm mimarisinde etrafı duvar veya revaklarla çevrili avlu

²⁶ Kare plânlı bir binanın üzerine kubbe örtmek için gereken geçiş elemanı bu isimle bilinmektedir.

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

e- Mihrap

Kible duvarının ortasında yer alan Mihrap, daha önce Osmanlı dönemi çinileriyle ve tabaklarıyla süslenmişken 1837 yılında yapılan onarım sırasında bu Kütahya çinileri müzeye kaldırılmış, Gülük camisi Mihrabına benzetilerek beyaz mermerden, üstte dendanlarla taçlandırılan dikdörtgen şekilde yeniden yapılmıştır. Yani Mihrap, Gülük Camii'nin çini mihrabının taşa işlenmiş bir kopyasıdır.

Muhdes (sonradan yapılmış) bir Mihrap da kısa bir zaman geçici olarak kullanılmış olup, 1837 yılında Kayseri Naibi Nuri Efendi tarafından camiye ilâve edildiği anlaşılmaktadır. Mihrab'ın yapılış tarihi şu mısra ile belirtilmiştir;

“Yaptı bu Mihrab'ı Nuri Efendi binazir” (benzersiz)

Nuri Efendi aynı zamanda iyi bir hattat olup, bu mihrabın üzerine Nur sûresi, 35. Ayetin bir bölümünü (*nûrun alâ nûr(nûrin), yehdîllâhu li nûrihî men yeşâu*) büyük levha halinde kendi el yazısı ile yazmıştır²⁷. “(Allah) nur üzerine nurdur. Allah dilediğini nuruna ulaştırır.”

²⁷ Mirat-ı Kays., s. 15.

Geçici olarak kullanılan mihrap

Şu Andaki Mihrap

Ayrıca Nuri Efendi tarafından ortada bulunan küçük kapının sıva ve süslemesine ait eksiklikler de tamamlanmıştır.

f- Minber

Yaptıran kişi ve yapan ustanın bilinmediği minber, ahşaptan, çift kanatlı bir kapısı, korkulukları, yan aynalıkları ve köşk kısmıyla klasik bir görünüşte olup XIII. yüzyıl özelliklerini taşımaktadır. Klasik tipte olan minberin çift kanatlı kapısı 10 adet basamağı, korkuluğu, yan aynalıkları ve şerefesi mevcuttur. Korkuluk ve yan aynalıklarda son restorasyonla yenilenmiş ve tamamlanmış kısımlar vardır.

Minber, uzunluğu 342 cm, yüksekliği (şerefe korkuluğu üzerine kadar) 356 cm, eni 84 cm, kapı yüksekliği (tezyinatlı kapı eşiği dâhil) 220 cm, kapı kanatları eni 29-30 cm, basamak yüksekliği (ortalama) 27 cm olan bir yapıdadır. Bu minber için Halil Edhem, 1906 yılında "*Caminin ağaç minberi çok süslüye de, çirkin bir şekilde*

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

boyanmış ve bozulmuş olduğunu, minberin yan taraflarında kabartma olarak yazılmış bulunan Ayete'l Kürsî'nin bir bölümünün sonradan yerinden sökülerek duvara asıldığını gördük." demektedir²⁸. Ancak sözü edilen minber parçaları 1955 yılında Vakıf İdaresi tarafından toplanarak orijinal haline getirilmiştir²⁹.

Taklit kündekâri³⁰ tekniğinde yapılan kapı kanatları üzerinde ortada altı köşeli yıldızlardan gelişen geometrik örgüler birer daire içerisinde yer almaktadır. Geometrik parçaların üzerleri rumilerle bezenmiştir. Minberin kapı kanatlarını kıvrık dallı bitkisel bezemenin yer aldığı bordür çevrelemektedir. Merdiven ve şerefe korkulukları altı köşeli yıldızların meydana getirdiği şebekeler halindedir. Aynalıklarında sekizgenlerin meydana getirdiği geometrik ağ içerisinde Rumiler yer almaktadır. Üçgen şeklindeki aynalıkların etrafını bir yazı kuşağı çevrelemektedir. Üzerinde tarih kitabesi olmayan minberdeki yazıların çoğu Kur'an-ı Kerim'den alınmıştır. Kitabelerin kalın yuvarlak

²⁸ Halil Edhem (Eldem), Kayseri Şehri, Haz: Kemal Göde, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.524, Ankara 1982, s.45

²⁹ Çayırdağ Mehmet, Türk Etnografya Dergisi, sayı: 15, s.55

³⁰ **Kündekâri Tekniği:** Ahşap işçiliğinin önemli tekniklerinden biri olan kündekâri Anadolu'da Selçuklu devrinde gelişmiş; kendine özgü bir şekil almış ve daha çok camı kapıları, minber, vaaz kürsüsü, dolap kapakları, pencere kapakları, sanduka gibi öğelerde geniş uygulama alanı bulmuştur.

Kenarları erkek-dişi değerlerde oyulmuş, çokgen ve yıldız biçiminde ayrı ayrı kesilmiş, çeşitli geleneksel kabartmalarla bezenmiş parçalar... Bu parçaların ahşap kirişlerinin çivi ve tutkal kullanılmaksızın, birbirine geçmesi biçiminde uygulanan ve büyük bir ustalık isteyen kündekârinin bezeme temeli gökyüzüne dayanır. Gökyüzündeki yıldızları ve sonsuzluğu ifade eden yıldız, sekizgen, ongen, baklava dilimi şekli gibi birçok geometrik desenle birlikte uygulanır.

Tekniğin temeli küçük ağaç parçalarının damarları, dolayısıyla eğrilme yönleri birbirlerine zıt gelecek şekilde yivler ve girinti-cıkıntılarla birleştirilmesi esasına dayanır. Genellikle parçaları çerçeveleyen çıtalarla, kemer tahtaları ve göbekler oyma-kabartma arabesk motiflerle bazen de sedef kakmalarla süslenir. Aralarına farklı tür ve renklerde küçük ahşap plakalar konarak görüntü zenginleştirilir. Bazı örneklerde oyma işçiliği, sedef, bağa ve fildişi kakma işçiliği de kompozisyona dâhil edilir. Hazırlanan parçalar birbirine ayrıca bağlayıcı bir malzemeyle tutturulmadığından, kündekârinin uygulandığı ahşap yüzeylerde zamanla ayrılmalar olmaz.

satıhtı, derin oyulmuş ve çiçekli kûfi ile yazılmış olup yazı araları dairesel kıvrımlar yapan rumîler ile doldurulmuştur.

Minber detayları

Kündekâri sanatıyla yapılmış orijinal Minber

Minber kapısının solundaki üst sıradan başlayarak: *“Bism’illâhi’r Rahmani’r Rahim/ ve gul el-hamduhu lillâhi’llezi lem yettehiz veleden velem yekûn lehu şerikun fi’l mülki ve lemyekun lehu veliyyun mine’z zulli ve kebbirhu tekbira”* (İsra 111)

Minber minarenin Mihrap bakan yüzünde: *“Ve kefâ billâhi şehiden Muhammedun Resulullah”* (Fetih/ 28-29)

Minberin sağ tarafında: *“İnnema yağmuru mesacid’allahi men âmene billahi ve’l yevme’l âhira ve ekame’s salâte ve âte’z zekate ve lem yahşe illa’llah as’a ulâike enyekunû mine’l muhtedîn”* (Tevbe 18)

En aşağıda celî hatla: *“Allahümme, salli alâ Muhammed’in ve alâ âli Muhammed”* (salavât)

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

Orta sıradaki celî hatta: “Allahû lâilâhe illâ huve’l hayyu’l kayyum. Lâ te’huzuhû sinetün velâ nevm. Lehû” (devamı minberin solunda olarak) “fi’s semâvati vema fi’l ardı men ze’lezi yeşfeu” (minber minarenin altından dikine inen satırda ve küçük harflerle) “indehû illâ biiznihi. Ya’lemu mâ beyne eydîhim vema halfehum velâ yuhîtüne bi’shey’in min ilmihî illâ bimâ şâe vesia”

Minberin en altındaki sırada celî harflerle: “Ma beyne eydiyhim vema halfehum velâ yuhitune bişey’in min ilmihî” (ayetin devamı yok) (Bakara 255) Yazılıdır³¹

Şerefe altındaki dikdörtgen şeklindeki panolarda on iki kenarlı geometrik şekiller, iç içe geçmiş vaziyette düzenlenmiştir. Şerefenin dört ayak üzerindeki köşkü ve külahı sade bir şekilde süslemesizdir. Şerefe korkuluğunun altında birer yazı bordürü yer almaktadır. Minberin merdiven ve şerefe korkuluklarında kafes işçiliği görülmektedir.

g- Sakal-ı Şerif Muhafazası

Allah’ı ve Resulünü sevme göstergesi olarak Resûl-i Ekrem’in saç ve sakalından günümüze ulaşan teller “lihye-i saâdet, lihye-i şerif, sakal-ı şerif” adı altında itina ile saklanmaktadır. Bunların çoğu Peygamberimizin saç telleridir.

Cam kutu içinde ve 40 ipek bohçaya sarılarak muhafaza edilen sakal-ı Şerif, genellikle büyük camilerde çok yüksek ayaklı özel sandukalarda muhafaza edilir. Ramazan ayının on beşinden sonraki gecelerde ve diğer mübarek gecelerde sakal-ı şerif bohçaları ziyaretçilerin hep birlikte okuduğu tekbir ve salât-ı ümmiyye eşliğinde açılır, mahfazalar cemaatin yoğunluk derecesine göre ya önünden geçerken salavat getirilerek ya da öpülerek tâzim edilir.

Camimizdeki Lihye-i Şerif, 1870 yılı Dokuz Eylül günü sakal-ı şerif mahfazasına çıkarılmış, izzet ve şerefle özel yerine konmuştur. O zamandan beri her ramazan bayramı arifesinde ziyarete açılmaktadır.

Diyanet İşleri Başkanlığı’ndan verilen bilgiye göre 422 tanesi İstanbul’da olmak üzere Türkiye’de 1818 adet sakal-ı şerif bulunmaktadır.

h- Malzeme ve Teknik

Cami, ana hatlarıyla kendine has bir sadeliktir. Sadece kapılarında ve orijinal taş Mihrabında bazı süslemelerin dönemine ait olabileceği kabul edilmektedir. Tarihi süreç içerisinde birçok onarım geçiren eserde, günümüzde görülen birçok unsurun onarımlar esnasında yapıya ilâve edildiği anlaşılmaktadır.

Yapıda ahşap süsleme olarak görülen kuzey kapı kanatları Ankara Etnografya Müzesine götürülmüştür. Bu kapı kanatlarının 1205 yılında Muzaffereddin Mahmut

³¹ Işık Mustafa, Kayseri’de Mimarî Eserlerde Geçen Ayet ve Hadisler, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ankara 2003, s. 11-12-13

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

tarafından yapılan tamir sırasında konulduğu kabul edilmektedir. Üzerinde ki yazıda **Muzaffereddin** adı geçmektedir. Bu kapı kanatları tamamen rölyefli sahte künde-kâri tekniğinde yapılmıştır.

Caminin mevcut minberi taklit künde-kâri tekniğinde yapılmıştır. Çini süsleme, tuğla minarenin şerefe altında ve kible duvarında uygulanmıştır.

Yapının planında ve malzemesinde de farklı dönemlerde yapılan onarımlar neticesinde değişiklikler olmuştur. Caminin duvar örgüsünün kaba yonu taştan yapıldığı, kalın harç tabakalarının olduğu anlaşılmaktadır. Ancak yapılan onarımlar esnasında bunların yerini düzgün kesme taş kaplamalar almıştır.

Caminin duvarlarının dış kısmı iç kısmına göre daha düzgün bir işçilik göstermektedir. Devşirme sütunlar, taş ve mermer gövdeli olarak değişmektedir. Sonradan yenilenen mihrapta ise beyaz mermer kullanılmıştır. Kubbeler dışında düz toprak damlı olan üst örtünün tüm cephelerine çörtlenler yerleştirilmiştir.

Camiye sonradan ilave edilen minarenin kaidesinde kesme taş, pabuç ve gövde kısmında tuğla, petek de ise kesme taş kullanılmıştır.

İbadet yerinin uzunluğu 47, 45 metredir ve en az genişliği 27 metredir. İki kubbesi vardır. Biri mihrabın önünde diğeri caminin ortasındadır. Dikdörtgen şeklinde dört penceresi olan mihrap kubbесinin cami ile beraber yapıldığı düşünülmektedir. Fakat orta kubbenin sonradan yapıldığı zannediliyor. Bu tip camilerin ibadet yerleri üstü açık kare şeklinde bir boşlukla aydınlatılmaktadır. Ahşap ayaklar ve sütunlar, ahşap kemerlerle birbirlerine bağlanmıştır. Tavanı 20 cm aralıklarla dizilmiş 30-50 cm, çaplarında çam direklerden meydana gelmektedir. Tavanın üzeri günümüzde betonla kaplanmıştır. Nefis bir Mihrabı vardır. Batı duvarına bir minare yerleştirilmiştir.

Minarenin dört köşe bir kaidesi tuğladan, sekiz köşeli, prizma şeklinde bir bölümü ile yine tuğladan gövdesi vardır. Şerefenin altında çini üzerine nefis bir Kûfi yazı ile yazılmış fakat henüz okunamamış bir ayet vardır. Minarenin camiden çok sonra yapıldığı tahmin edilmektedir. Abidenin kuzey cephesinde yer alan kitâbesindeki şu ifade de:

“Azametli Sultan Kılıçarslan oğlu Keyhüsrev’in zamanında ki onun galibiyeti tamam olsun-Yağıbasan oğlu Muzaffereddin Mahmud bu binayı ta’mir etti 602 Hicri senesinde (M-1205)” tamir tarihi belirtilmiştir.³² Muzaffereddin Mahmud, Kayseri’yi baş şehir yaparak imar eden Mehmed Melik Gazi’nin yeğenidir.

Cami, üçüncü Dânişmendli hükümdarı Melik Mehmed Gazi (1134-1143) tarafından yaptırıldıktan sonra, I. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde 1205-1206

³² Erkiletlioğlu Halit, **Kayseri Kitâbeleri**, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yay. 2001, No:37, s.28

tarihinde Yağıbasanoğlu Muzaffereddin tarafından, 1717 tarihindeki depremde sonra H-1135/M-1722 tarihinde, yine 1814-1837-1870 yıllarında geniş kapsamlı onarımlardan geçmiştir. Son olarak 1995 yılında da Cami derneğinin organizasyonu ile köklü bir onarım yaptırılmıştır.

KİTÂBELERİ

a- Kuzey Kapısı- En Eski Kitâbe

Caminin en eski kitabesi; kuzey duvarında, kapının solunda, üstte yer almaktadır. Dikdörtgen şeklinde beyaz mermer üzerindeki kalın sülüs ile yazılı dört satırdır.

- (١) في ايام السلطان المعظم
(٢) كيخسرو بن قبيلىج ارسلان عز نصره
(٣) عمره مظفرالدين محمود بن
(٤) ياغيىسان في سنة اثنين وستماية

- 1- Fi eyyam el sultan el muazzam
- 2- Keyhüsrev bin Kılıçarslan azze nasruhe
- 3- Ammera Muzaffer ed din Mahmud bin
- 4- Yağıbasan fi sene isneteyn ve sittemaye (H/602)

(Azametli sultan, Kılıçarslan'ın oğlu, Keyhüsrev döneminde –ki onun galibiyeti tamam olsun- Yağıbasanoğlu Muzaffereddin Mahmud bu binayı imar etti. Sene altıyüz iki) (1205) Yazılıdır³³.

I.Gıyaseddin Keyhüsrev'in ikinci defa sultan olmasında önemli bir destek veren Muzaffereddin Mahmud, Yağıbasan'ın oğlu olup, amcası Melik Muhammed'in yaptırmış olduğu bu muhteşem eseri köklü bir şekilde tamir ettirş ve muhtemelen bir de minare eklemiştir. Caminin bu kuzey kapısının I. Keyhüsrev dönemindeki onarım sırasında açıldığı yorumu yapılmaktadır³⁴.

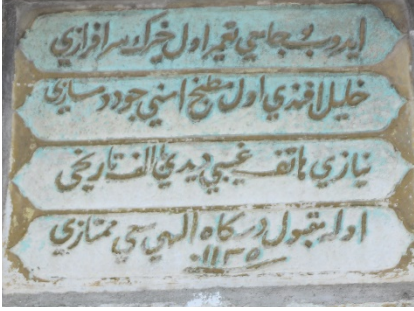
³³ Erkiletlioğlu Halit, Kayseri Kitâbeleri, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay. 37, Kayseri 2001 s.28

³⁴ Eravşar Osman, Kayseri Ansiklopedisi, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayını, cilt: 1, s. 297 İst. 2009

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

Caminin kuzey kapısı üzerindeki biri büyük diğeri küçük olan üst üste iki kitabe de "H/ 1135- M/ 1723 tarihlidir.

b- 2. Dört Satırlık Kuzey Kitâbesi:

- (۱) ایدوب بو جامعی تعمیر اول خیرک سر افرازی
- (۲) خلیل افندی اول مطبخ امینی جود دمسازی
- (۳) نیازي هاتف غیبی دیدی با الف تاریخی
- (۴) اوله مقبول درگاه الهی سعي ممتازی

سنة ۱۱۳۵

İdub bu cami-î tamir ol hayrın şer-efrazı

Halil Efendi ol Matbah Emini cûd-i dem sâzı

Niyazî hatif-i gaybı didi bâ elf tarihi

Ola makbul dergâh-ı ilâhi say-ı mümtazı

Sene 1135

(Bu cami, hayrı ile kendini yükselten, seçkin kişi, Matbah Emini Halil Efendi tarafından tâmir ettirildi. Niyazi bir ilhamla tarihini söyledi. "Bu seçkin eser, Allah'ın katında kıymet bulsun. M/ 1723)

c- 3. Kuzey Kitâbesi: 12 satır, 6 beyittir.

- (۱) امین سور سلطان دخی مطبخ امینی کیم
- (۲) وجوه خیره بزل مال ایدی عالمده معتادی
- (۳) خلیل جمله عالم او ذات پاک و مستثنی

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

- ٤) سزادر كلشن خيرك دنيلسه سرو ازادي
٥) خراب ايكن تزلزلدن بو معبدگاه عرش اسا
٦) بهين تعمير ايله قلدي مجدد كهنه بنياد
٧) يقلمشدي جدار وسقفي بالا طاق زيباسي
٨) ينه رسم قديم اوزره ظهوره كلدي انشادي
٩) بنور كعبه عليا بعز مسجد اقصى
١٠) اكا كوسترميه مولى عذاب يوم معاد
١١) يازلسون بويله بر تاريخ موتا بيت معموره
١٢) اولو جامع خليك كعبه اسا اولدى بنيادي
سنة ١١٣٥

Emin-i sûr-u sultan dahî Matbah emini kim
Vücûhu hayra bezli mal idi Alem de mutâdı
Halîl-cümle-i alem o zat pâki Müstesna
Sezâdır gülşeni hayrın denilse serv-i âzâdı
Harab iken tezelzûlden bu mabedgâh arşı-asa
Behyin tamir ile kıldı mücedden köhne bünyâdı
Yıkılmıştı cidârı sakfı bâlâ tak-ı ziybâsı
Yine resm-i kadim üzre zuhura geldi inşâdı
Binûr-u Kâbe-i ülya, bi'izzi Mescidi Aksa
Ona göstermeye Mevle azâb-ı yevmi miâdı
Yazılsun böyle bir tarih-i mevtâ beyti mâmûre
Cami-î Kebir-î Halilin Kâ'be asâ oldu bünyâdı
Sene 1135

AÇIKLAMASI

(Sultanın Hem düğün dernek ve hem de mutfak emini idi
Malını hayır işlerine harcamak gibi alışkanlığı var idi.
O temiz ve seçkin kişi cümle âlemin dostudur.
Gülbahçesi gibi hayırların uzayan selvisidir.
Bu en yüksek mabed zelzeleden harab olmuş iken
En iyi bir onarımla bu yıkık yapıyı yeniledi.
Güzel kubbesinin üst yüzü yıkılmıştı.
Yine eski yapısı üzerine inşa edildi.
Yüce Kâbe'nin nuru ve Mescidi Aksanın izzetine
Yüce Mevla ona son gün azabı göstermesin
Bu yapıya böyle yeni bir tarih yazılsın
"Halil'in Cami-î Kebir'i Kâbe gibi oldu."

Sene M/ 1723

d- Doğu Kapısı Deprem Kitâbesi

تاريخ الزلزلة
سنة ١١٢٦

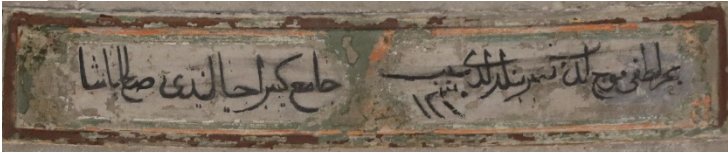
Tarih el zelzele
Sene 1126
(Deprem tarihi
M/1714 senesi)

e- Batı Kapısı Kitâbesi

(١) انما يعمر مساجد
(٢) الله من امن بالله
İnnemâ ya'muru mesâcida
(A)llâhi men âmene bi(A)llâhi
(tevbe 18)
(1-Allah'ın mescidlerini ancak
2-Allah'a inananlar yapar)

f- Cami Kubbesi İçindeki Batı Tâmir Kitâbesi

(١) بحر لطفی موج ایدوب تعمیرینه اولدی سبب
(٢) جامع کبیر احیا ایتدی صالح پاشا
١٢٣٠

1. Bahr-ı lûtfu meve edüb tamirine oldu sebab

2. Cami-î Kebiri ihya etdi Salih Paşa

1230

(1. Lütuf denizini harekete geçirip tamirine sebep oldu

2. Cami-î Kebiri Salih Paşa ihya etti) M/ 1815

g- Cami Kubbesi İçindeki Doğu Tamir Kitâbesi

- (1) ايلدي اصحاب خيرات بذل همته اولو
- (2) جامعك تعميرينه مال ايلسون الله قبول
- (3) فعل صالحه نجاتها سوزيني طوت تاريخك
- (4) قل جماعته نماز... قبول

- 1-Eyledi eshâb-ı hayrat bezl-i himmetle ulu
- 2-Cami î'n tamirine mâl eylesün Allah kabul
- 3-F'ili salihle Necati hâ sözünü tut tarihin
- 4-Kıl cemaatle namazla eyleye basid kabûl
(1272)

- (1-Hayır sahipleri Cami-î Kebir'nin tamirine yardım ettiler
- 2-Hayırlarım Allah kabûl eylesin
- 3-Ey Necati temiz işlemlerle tarihin sözünü tut
- 4-Cemaatle namazları kıl, Allah kabul etsin)
(1856)

ÇEŞMELER

a- Cami-i Kebir Çeşmesi-I

- (۱) در زاده حضرت قطب الزمان
- (۲) دور عدلنده بو شهره حاکم اولدی نك خو
- (۳) اسم درویش مصطفی بر ذات علی منقبت
- (۴) فیض یاب اولمش طریقی مولویده صوبصو
- (۵) عرض ادینجه لسان احوالینی قیلدی هم
- (۶) ایجدیلر عشق حسین ایله حسن عشقینه صو
- (۷) ...
- (۸) استرسن صو ایچ ات دعائی استرسن ال وضو
- (۹) ...

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

(۱۰) بو سبیلی ایبتدی احیاء عشق مولانا یه هو

سنه ۱۱۹۸

- 1-Dırazzâde hazreti kutb-u el zaman
- 2-Devr-i adlinde bu şehre hâkim oldu Nik-hu
- 3-İsmi Derviş Mustafa bir zat-ı âlî Menkibet.
- 4-Feyz-yâb olmuş tariki Mevlevî'de su-be-su
- 5- Arz edince lisan ahvalini kıldı hem
- 6- İçdiler aşk-ı Hüseyin ile Haşan aşkına su
- 7-.....
- 8-İstersen su iç el duayı istersen al vüzû
- 9-.....
10. Bu sebili etdi ihya aşk-Mevlâna'ya hu

Sene 1198

(Devrin merkezi Hz. Dırazzâde (*))

zamanında bu şehre iyi huy hakim oldu. İsmi Derviş Mustafa olan fazilet ve kahramanlık timsali, büyük zatın aynı zamanda Mevleci tarikatında geniş ve etkin kişiliği vardı. Halini arz edince gerçek kişiliği ortaya çıktı. Böylece Hasan ve Hüseyin aşkına su içenler ister su içsinler, ister abdest alsınlar ama mutlaka dua etsinler Bu sebili onardı Mevlâna aşkuna hû sene M/1784

b- Cami-î Kebir Çeşmesi-II

- (۱) اولو جامع جوارندا اولوب بوجشمه شیرین
 - (۲) خرابا یوز طوترکن قیلدیلر تعمیر ایدوب تزیین
 - (۳) سزناک صو التونیله نقش اولسه بو تاریخم
 - (۴) سبیلی ایبتدی جنقللی زاده خیلجه ترصین
- سنه ۱۲۸۵

1-Cami-î Kebir-î civarında olub bu çeşme-i şirin
2-Haraba yüz tutarken kıldılar tamir edüb tezyin
3-Sezânâk su altunuyla nakş olsa bu tarihim
Sebili eyledi Cıngıllı zâde* haylice tersin
Sene 1285

(1-Bir şirin çeşme Cami-î Kebir'nin çevresinde olup,
2) Yıkılmaya başlarken tamir edip süslediler
3-bu tarih, altın suyu ile işlense yeridir.
4-Cıngıllı zâde bu sebili güzelce tamir edip, süsledi
Sene 1868)

b- Cami-î Kebir Çeşmesi-III

(۱) بسم الله الرحمن الرحيم
(۲) تاریخ تعمیر
(۳) فی ۱۵ رجب شریف سمة ۱۳۲۴
1-Bismillâhirrahmanirrahim
2- (Tarih-i Tâmir)
3-Fi 15 Receb-i Şerif
Sene 1324

(1-Esirgeyen, bağışlayan Allah'ın adı ile
2-Onarım tarihi
3-1324 senesinin 1 Recebidir.
521 Ağustos 1906)

MELİKGAZİ MEDRESESİ

Dânişmendliler'in camilerin yanı sıra Anadolu'da medreselerin gelişiminde de önemli hizmetleri olmuştur. Bunun önemli örneklerinden biri Kayseri'deki Melikgazi Medresesidir. Dânişmendliler'in 1071-1178 yılları arasında Anadolu'nun değişik şehirlerinde kurmuş oldukları toplam 13 medreseden ikisi Kayseri'de bulunmaktadır. Bunlar Kayseri'nin ilk medreseleri olup, daha sonra şehrin "makarrı ulema" olmasının ilk temellerini atmışlardır. Kayseri Güçük Medresesi ile Melikgazi Medresesi ilmi faaliyetlerinin yanında İslâmiyet'in yayılmasında da çok büyük katkı sağlamıştır. Melikgazi Medresesi, Dânişmendli Melik Mehmed Gazi tarafından cami ile birlikte

caminin güneybatı köşesine külliye'nin bir parçası olarak yaptırılmıştır. Melik Mehmed Gazi 529/1143 tarihinde vefat edince medresesinin avlusundaki türbesine defnedilmiştir.

Cami-î Kebir'in bitişiğinde ve kible yönünde bulunan on iki odalı eski yapı ve kadim bir medrese idi. Sözü edilen medresenin bir hayli âlimler ve fazilet sahibi kimselerin yetiştiği bir yer olduğu ve kayıtlı olarak da bir o kadar vakıf gelirleri bulunduğu rivayet edilmekte ise de Osmanlı döneminde vakıflar idaresince 3206 kuruş aşar-ı mevkufe bedeli ve türbenin 324 kuruşluk türbedarlık görevi (kadrosu) vardır. Melikgazi Medresesi'ne Gerdüz (Germur) köyünün ve Dibek köyünün malikâneleri vakfedilmiştir.

Medresenin öğretim görevi iki kişinin sorumluluğunda bulunmakta ise de vekâleten idare edilmektedir. Son müderrisleri: Vahdizâde Hacı Salih Efendi, Eynihanizâde Alim Efendi, Kilimliâgazâde Hacı Bekir Efendi, Hasan Efendi Hoca idi.

Ahmed Nazif'in "*İçinde talebelerin kaldıkları oniki odalı büyük bir bina*" olduğunu bildirdiği³⁵ medrese 20. Yüzyılın başlarına kadar tedrisata devam etmiş hatta 1964 yılına kadar harabe olarak gelmişse de son kalıntıları aynı yıl içerisinde Belediye Başkanı Mehmet Çalık döneminde tamamen ortadan kaldırılmıştır³⁶. Medresenin 6.886 akçelik yıllık geliri vardı.

MELİK MEHMED GAZİ TÜRBESİ

³⁵ Ahmed Nazif, Mirat-ı Kayseriyye, s. 18

³⁶ Caminin güneybatı tarafında oturmakta olan Sn. Nurettin Çarşıbaşı'nın sözlü ifadeleri

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

Türbede üç sanduka vardır. Büyük olan ortadaki sandukanın Melik Mehmed Gazi'ye ait olduğu anlaşılmaktadır. Türbenin giriş kısmında ise yedi adet kabir bulunmaktadır. Bu kabirler Melikgazi Medresesinin müderrislerinden; Simitçizâde Mustafa Efendi, Eynihanzâde Hoca Tevfik Efendi ve diğer müderrise aittir.

Türbenin önündeki Melikgazi Medresesi'nin müderrislerine ait kabirler

DÂNIŞMENDLİLERİN DİĞER MİMARÎ ESERLERİ

Dânişmendliler, hüküm sürdükleri Amasya, Tokat, Niksar, Sivas ve Kayseri dolaylarında birçok mimari eser meydana getirmişlerdir. Söz konusu eserler gerek malzeme ve teknik, gerekse tasarım ve süsleme açısından iddiasız yapılarıdır. Ancak bu eserler, Anadolu'da aynı dönemde diğer beylikler tarafından inşa ettirilen yapılarla beraber, gelecek yüzyıllarda şaheserler meydana getirecek olan Anadolu Türk mimarisinin doğuş devresinde kendi kimliğini belirlemeye yönelik ilk örneklerini teşkil etmeleri bakımından önemlidir. Ayrıca bazı Dânişmendli eserleri, daha sonra Selçuklu ve Osmanlı mimarilerinde gelişecek birtakım tasarım şemalarının öncüleri olarak değerlendirilmektedir.

Büyük Selçuklular adına Anadolu'nun önemli bir kesiminde fetih faaliyetlerini yürütmüş olan Dânişmendliler 1086'dan sonra kendi adlarına hareket etmişlerdir. Hâkimiyet kurdukları bu topraklarda bıraktıkları eserler arasında Kayseri, Niksar ve Sivas gibi yeni fethedilen şehirlerin Cami-î Kebirleri ilk sırayı alır. Bunların yanı sıra Tokat'taki Garipler Camii ve Niksar'daki Cin Cami î gibi daha küçük ölçekte birtakım camiler de inşa etmişlerdir. Öte yandan Kayseri Kölük Cami-Medresesi ile Tokat ve Niksar'daki Yağlıbasan medreseleri, Orta Anadolu'da Dânişmendliler'in tesis ettiği en

erken tarihli eğitim yapıları arasında zikredilebilir. Ayrıca günümüzde ancak bir kısmı ayakta olan kümbetlerle hepsi ortadan kalkmış bulunan han, hankâh, ribât, saray gibi yapılar da Dânişmendliler'in imar ve inşa faaliyetlerinin eserleridir. Ancak Dânişmendliler'den kalan geniş kapsamlı dinî yapıların en eskisi, eserin konusu olan hanedanın üçüncü hükümdarı Melik Muhammed zamanında (1134-1143) inşa edilen Kayseri Cami-î Kebir-î'dir. Bu cami, Sultan Cami-î olarak da anılmaktadır.

Kayseri Cami-î Kebir'inin, Melik Muhammed'in kardeşi Nizâmeddin Yağıbasan'ın oğlu Muzaffereddin Mahmud tarafından vakfedildiği anlaşılan ve halen Ankara Etnografya Müzesi'nde teşhir edilen ahşap kapı kanatları, geometrik ve nebatî süsleme unsurları ile Anadolu ahşap işçiliğinin XIII. yüzyıl başlarına ait değerli örneklerini teşkil etmektedir.

Nizâmeddin Yağıbasan tarafından 1143-1164 yılları arasında inşa ettirildiği tahmin edilen diğer bir önemli Dânişmendli eseri de Kayseri'de birbirine bağımlı olarak tasarlanmış **Kölük (Gülük) Cami î ve Medresesi'dir.**

Camilerin yanı sıra Dânişmendliler'in Anadolu'da medreselerin gelişiminde de önemli hizmetleri olmuştur. Kayseri'deki Melik Gazi Medresesi ve varlıkları kaynaklardan tespit edilen, fakat günümüze gelmemiş olan bu eserler Dânişmendli eserlerini teşkil etmektedir³⁷.

³⁷ M. Baha Tanman, İslâm Ansiklopedisi, **Dânişmendliler/Mimari**

RAŞİD EFENDİ KÜTÜPHANESİ

a- Kütüphane

Râşid Efendi, Kayseri'nin Bağpınar (Ispıdın) köyünde 1753 yılında doğmuş ve III. Selim döneminde reisü'l-küttaplığa kadar yükselmiştir (dışişleri bakanı). Gayet zeki, âlim, şair, kültürlü bir kişi olduğu eserlerinden anlaşılmaktadır. Şiirlerinden oluşan divanı bulunmaktadır. Ayrıca Matbaa-yı Âmire ile de meşgul olup birçok kitabın basılmasını sağlamıştır. 1798 yılında 45 yaşında iken İstanbul'da vefat etmiştir.

Râşid Efendi'yi Kayseri'de bir kütüphane yaptırma konusunda Kayserili âlimlerden Bahçecizade Mehmed Efendi'nin ikna ettiği söylenir. O zamana kadar Kayseri'de kütüphane olarak yapılmış müstakil bir bina bulunmuyordu. Hatta III. Ahmed Dönemi Matbah ve Sur Emini Kayserili Hacı Halil Efendi, Hunat Medresesi ana eyvanını kapatarak burada bir kütüphane meydana getirmişti. Buraya birçok yazma kitap koyarak bunlar ve Kayseri'deki diğer hayratı için bir vakıf kurmuştu. Bu kütüphaneye ait resim Albert Gabriel'in Kayseri Türk Anıtları eserinde bulunmaktadır. Sonradan burada kitapların muhafazası mümkün olamadığından kitaplar Râşid Efendi Kütüphanesine taşınmıştır.

Râşid Efendi, Kayseri'de müstakil olarak yaptıracığı kütüphanesine yer olarak Dânişmendli Melik Mehmed Gazi'nin Cami-î Kebir'le birlikte yaptırmış olduğu Melikgazi Medresesi ile Cami-î Kebir'i bitişindeki boşluğu seçmiştir. Buraya yapılan

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

Kütüphanenin orijinal kapısı, Cami-î Kebir'in doğu duvarına açılmıştır. Ancak bu kapıya cami içinden birçok ahşap basamakla çıkılmaktaydı. Nitekim Mustafa Kemal Paşa (Atatürk) 1919'da Sivas Kongresi'nden sonra Heyet-i Temsiliye Reisi olarak Ankara'ya giderken uğradığı Kayseri'de, ileri gelenlerle bu kapıdan girerek Râşid Efendi Kütüphanesinde bir toplantı yaptı. Millî Mücadele hakkında bilgi vererek burada, Kayserililerin desteğini aldı.

Râşid Efendi binayı 1796 yılında amcası Koca Ağa'nın nezaretinde yaptırırken 25.000 kuruş harcamıştır³⁸. Kütüphaneye, 925 cilt yazma ve 18 cilt İbrahim Müteferrika baskısı olmak üzere toplam 943 cilt kitap koydurduğu vakfiyesinde belirtilmektedir³⁹. Daha sonra yukarıda bahsi geçen Hacı Halil Efendi'nin kalan kitaplarıyla Pervane Bey Medresesi ile İncesu Kara Mustafa Paşa Külliyesi'ndeki kitaplarla şahısların hediye ettiği kitaplar burada toplanmıştır. Daha sonra da başta Erkilet'te Nişancı Mehmed Paşa Camii'ndeki Paşa'ya ait yazma kitaplarla diğer kütüphanelerdeki ve müzedeki yazma ve eski yazı matbu kitaplar burada toplanmıştır. Halkevleri kapatıldığında Kayseri Halkevinde bulunan yeni yazılı kitaplar da bu kütüphaneye alınmıştı; Tonozlu bölüm iki katlı rafla yapılarak yeni kitaplar buraya yerleştirildi.

³⁸ Karabulut Ali Rıza, Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi Tarihçesi, Kayseri, 1994, s.10-11

³⁹ Çayırdağ Mehmet, Kayseri Tarihi Araştırmaları, Kayseri'de Vakıf Kütütüphaneleri ve ..., , Kayseri Büyükşehir Bel. Kültür Yay. Nu: 38, 2001 s.332

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

Kütüphanede bulunan yaklaşık 400 yıllık bir geçmişe sahip, tezhip, süsleme ve hat sanatları yanı sıra tarihsel açıdan da öneme sahip iki Kur'an nüshası.

"Muhtasarı Oklidis" olarak kayıtlı Öklid'in geometri alanında telif ettiği "Uslu'l Hendese ve'l Hisab" adlı eserin muhtasarı.

kaydı ile atıfta bulunulabilir.

Kitaplara Vurulan Orijinal Mühür

“Vakafe Hâzel-Kitâbe Mehmed Râşid İbni Câfer Fevzî, Taleben Li Merdâtillâhi Teâlâ, Bi Şartı En Lâ Yuhraca Min Hızânetihî, Ğufire Lehû ve Li Vâlideyhi, 1211 Hicrî”.

(Bu kitabı Allah Rızası için, kütüphaneden çıkartılmamak şartıyla Cafer Fevzioğlu Mehmed Raşid vakfetti. Kendisini, anne ve babasını Allah bağışlasın. Sene M-1796.)

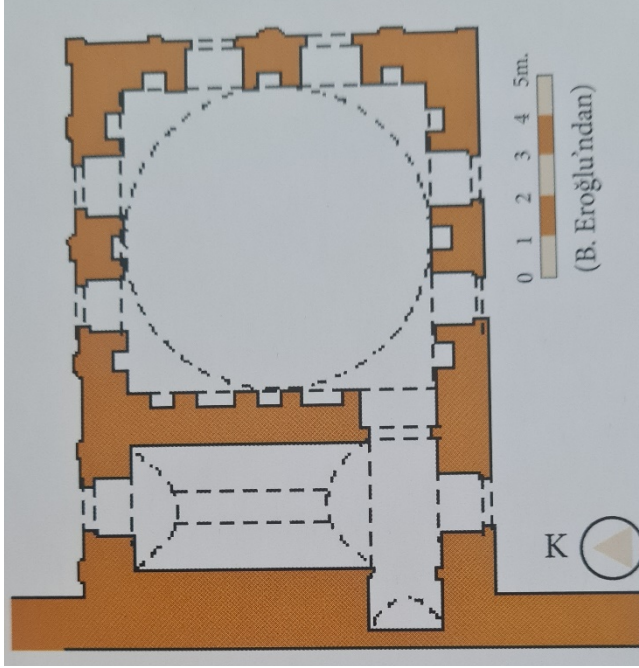
H. ERKİ

Kütüphaneden Camiye açılan kapıdaki ve diğer iç kapıdaki “Ya Fettah” yazılı kapı kolları

Kütüphane, kare plânlı ve kubbeli bir ana bölümle cami ile ana bölüm arasındaki uzun beşik tonozlu bölüme açılan küçük giriş bölümünden oluşmaktadır. Ampir tarzında 1796 yılında inşa ettirilen binanın batı, güney ve doğu cephelerinde demir kafesli ikişer büyük pencere ile kubbe kasağında dört küçük penceresi bulunmaktadır. Kütüphanenin dış cephesi kalın silmelerle 18. Yüzyılın mimari özelliklerini taşır. Ana bölümde içte pencere aralarına ve pencere bulunmayan kuzey duvarı üzerine kitap dolapları yerleştirilmiştir. Camiden girişte bulunan büyük ahşap kapı kanatları ve ana bölüme açılan aynı şekildeki ahşap kapılar üzerinde dikkat çekici “Ya Fettah” yazılı dört adet piriç kapı kulpu bulunmaktadır.

Kütüphane Plâni

Doksanlı yıllarda kütüphane onarılrken doğuya, cami avlusuna, camiden giriş iptal edilmiş olduğundan uzun tonozlu bölümün penceresi bozularak açılan kapı da kapatılarak tekrar orijinal pencere hâline getirildi ve kurul kararı ile giriş bölümünün batıdaki nişinin altından Melikgazi Türbesine doğru yeni bir kapı açıldı. Buradaki bahçe, demir korkuluklarla çevrilerek kütüphaneye tahsis edildi. Yeni açılan kapının önüne de kütüphanenin ihtiyacı için yer altında büyük bir depo yaptırıldı ve kubbe kurşunla kaplandı. Kubbenin iç yüzünde bulunan çok tahrip olmuş ve dökülmüş renkli manzara resim kalıntıları, binanın iç kesme taş yüzeyleri taraklanıp temizlenirken kaldırıldı.

2015 yılında Kültür Bakanlığınca yapılan Kütüphane'nin son onarımında ana bölümdeki ahşap dolaplarda çok sıkışmış bulunan yazma kitaplar, yangına dayanıklı çelik dolaplar yapılarak tonozlu bölümde muhafazaya alındı. Kütüphane günümüzde 2052'si el yazması 18'i Müteferrika baskısı toplamda 8520 eser ile araştırmacılara hizmet vermektedir.

Raşid Efendi Kütüphanesi'nin yıllarca memurluğunu yapan Ali Rıza Karabulut, *Türkçe, Farsça ve Arapça Yazmalar Kataloğunu*⁴⁰ hazırlamıştır.

b- Vakfiyesi

Raşid Efendi'nin orijinal vakfiyesi kaybolmuştur. Ancak 1323 tarihinde yapılmış bir kopyası elde bulunmaktadır. Rebiülâhir 1212 (30 Eylül 1797) tarihinde tanzim edilmiş bulunan vakfiyede öncelikle, vakfa gelir kaynağı olacak emlak sıralanmıştır. Bunlar sırasıyla şöyledir: İstanbul'da Soğanağa Mahallesi'nde sınırları gösterilen konağın

⁴⁰ Karabulut Ali Rıza, Kayseri Raşid Efendi Eski Eserler Kütüphanesindeki Türkçe, Farsça, Arapça Yazmalar Kataloğu, Ankara 1995

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

sınırları içerisinde bir alan, yine buradaki selamlık binası ve yanındaki arsa, yine burada bulunan iç bahçe, aynı mahallede dört ev ve ayrıca yine burada içinde çeşitli binaları olan iç bahçe, yine başka bir evli bahçe, Galata'da Perşembe Pazarı'nda Bereketzâde Mahallesi'nde teşkilâtlı büyük bir ev. Raşid Efendi, buralardan alınacak gelirlerle vakfında yapılacak işlerle alakalı şu şartları ortaya koymuştur: Kayseri şehrinde bulunan Cami-î Kebir' in yanına yeni olarak inşa ve vakfettiği Kütüphaneye koydurduğu kitapları, "talebeler ve başka istifade edecekler okuyalar ve kopyalayalar. Kitaplar devamlı surette kütüphanede korunacak olup hiçbir kitap, hiçbir şekilde kütüphaneden dışarıya çıkarılmaya. Ulemadan bir kimse, birinci kitap muhafızı olup bu hizmetine karşılık günlük 120 akçe verile. Yine aynı şekilde ulemadan tayin edilecek ikinci ve üçüncü muhafızlara da günlük 100 ve 80 akçe verile, Cami-î Kebir'de kayyumluk yapan kimseye kütüphanenin hasır ve halılarını serip toplanmasına karşılık günlük 15 akçe verile. Cami-î Kebir Vakfının mütevellisi, kütüphanenin her gün vaktinde açılıp kapanması ve muhafızların kitapları muhafaza etmelerini kontrol etmesi için nâzır ola ve bunun için günlük 10 akçe ala. Şehirde doğru, emin ve dindar bir kimse vakfın mütevellisinin kaymakamı (vekili) ola ve bunun için günlük 30 akçe ala. Asıl mütevelli (vakfın idarecisi) günlük 40 akçe ala. Bakanlıkta (İstanbul) bulunan ve her sene vakfın gelir ve harcamalarını kontrol eden müfettişe de yıllık 1800 akçe verile. Bahsi geçen konağın sınırları içinde olan evli araziler ve Galata'daki büyük ev müstemilatı ile birlikte kiraya verilip buradan alınacak gelirler, zikri geçen masraflara sarf edile, fazlası kitapların ve kütüphanenin bakımı ve tamine harcana."

Kütüphane cuma ve salı günleri ile iki bayramın üçer günü hariç her gün muhafızlar beraberce, güneşin doğmasından bir saat sonra besmele ile açılacak, güneş batımına bir saat kala kapatılacaktır. Ancak öğle ve ikindi namazları vaktinde de tatil edilecek, başka zamanlar sürekli açık tutulacaktır. Her gün "Besmele-i Şerife" ile kütüphane açıldıktan sonra muhafızlar ve kütüphaneye kitaplar için gelenler Allah rızası için üçer "Salavat-ı Şerife" ve üçer "İhlas" ve bir "Fatihâ okuyup hâsıl olan sevabı önce Hz. Peygamber'in, zevcelerinin, ashabının, tabiinin, âlim ve yazarların ve diğer bütün ulemanın ruhlarına, babam Cafer Fevzi Efendi ve annem Ümmügülsüm Hatun ve diğer mümin ve müminâtın ruhlarına hediye edecekler. Bu aciz kul (Raşid Efendi) hayatta oldukça uzun ömür ve selameti için dua, ölümünden sonra aynı şekilde ruhuna hediye edecekler. Kütüphane'nin muhafızları, kitapları okuyacak veya kopya edeceklere zorluk ve sıkıntı göstermeyecekler, yumuşak ve güzel bir şekilde davranacaklardır. Okuyucuların kitapları okuma ve kopyalama esnasında kitapların çalınması, sayfalarının kesilmesi, mürekkeple vesair kitapların leke görmemesi, yazıların bozulmaması için muhafızlar dikkatli şekilde ancak nazikâne olarak okuyuculara nezaret edecekler, kitaplar kullanıldıktan sonra mahallerine yerleştireceklerdir. Kütüphane'nin açık olduğu günlerde kimse gelmese dahi kütüphane açık tutulacaktır. Senede bir defa şehrin müftüsü, ulemadan ileri gelenler, kütüphane muhafızları ve mütevelli kaymakamı (vekili, zira mütevelli İstanbul'da oturacaktır) kütüphanede bir araya gelip kitapların sayımını yapacaktır.

Muhafızlardan hac veya memleketini ziyaret etmek isteyene sırasıyla izin verilecek, izinli olanın yerine geçici bir vekil tayin edilecektir. Vefat eden muhafızların oğulları layık ise yerlerine tayin edilebilecektir.

Mütevellilik, hayatta oldukça, tam yetki ile Raşid Efendi'nin kendisinde olacak, o ölünce evladından büyük ve layık olan nesiller boyu erkek evladına, erkek evladı kalmaz ise kız evladı kimse kalmaz ise kölelerinin sülalesine, bunlardan da kimse kalmaz ise şeyhülislâmın teklifi, padişahın beratı ile âlim, hak sahibi, dindar ve itimat edilir bir kimse mütevelli tayin edilecektir. Zamanın geçmesi ile vakıf şartları ortadan kalkar ise gelirler fukaraya ve ehl-i imana harcanacaktır. Raşid Efendi Kütüphanesinin ilk üç muhafızı Vahdizade Hacı Mehmed Salih Vahdeti, Gözübüyükzade İbrahim Efendi ve Bahçecizade Mehmet Efendiler'dir. Raşid Efendi'nin İstanbul'da bulunan vakfına ait bu mal varlıklarından bugüne intikal edenin olup olmadığı belli değildir⁴¹.

Vakfiyede Cami-î Kebir'e vakfedilen köy ve mezralarının XVI. yüzyılın başlarındaki durumuna dair bilgiye ulaşmak mümkündür. Buralardan elde edilen gelirler: Cırlavuk köyünün malikâne hissesinden 6.820 akçe, Mara köyünün gelirlerinden 3.818 akçe, Zaviyecik mezrasından 750 akçe olmak üzere toplam 11.418 akçeydi. Yine 1500 ve 1584 tarihli tahrir ve evkaf defterlerine göre Cami-î Kebir'in yıllık geliri 1500 senesinde toplam 7193 akçe, 1584 senesinde ise 19.534 akçedir. 1764 yılında caminin bazı köyler de dâhil olmak üzere toplam 16.532 akçe geliri mevcuttur.

Kayseri Cami-î Kebir Vakfı'nın iki yıllık gelir ve giderlerini ihtiva eden muhasebe kaydından hareketle, vakfın iktisadi durumu ve faaliyet alanları, gelir gider dengesi, meydana gelen değişimler ortaya konulmaktadır. Muhasebe tekniği açısından gelir ve gider olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır. Ancak defterdeki hesap kalemleri vakfın gelir ve gider kalemlerine göre çeşitlilik arz etmiştir. Vakfın Rumi 1254 ve 1256 yılına ait gelirleri Cırlavuk köyünden 3112 kuruş; Yazır köyünden 1651 kuruş; Kemer köyünden 309 kuruş ve 10 para; Zaviyecik mezrasından 637,5 kuruş; Kadıbağı mezrasından 165 kuruş olmak üzere toplamda 5874 kuruş ve 30 para kaydedilmiştir. Söz konusu bu meblağın harcama alanlarını, başta vakfın mütevellisi olmak üzere camide hatip, imam, kayyım, ferraş, Cuma müezzini, cüzhan, sermahfil ve devrhan gibi vakfın ve caminin görevlilerine yapılan ödemeler oluşturmuştur. Diğer gider kalemleri arasında tamir masrafları ile öşür, muhasebe harcı, maaş-ı muharrir ve kitabet gibi vergi ve muhasebe harçları yer almıştır. Cami vakfının iki yıla ait muhasebe kayıtlarına göre vakfın köy ve mezralarından elde edilen aşar gelirleri ağırlıklı olarak, başta buğday olmak üzere hububat ürünlerinden oluşmaktadır. Bunun yanı sıra cehri ve bağların mukataalarından belli miktarda gelirler söz konusudur. Köy ve mezralardan elde edilen ürünlerin cinsleri, miktarları ve bedelleri verilirken cehri ve bağ gelirleri mukataa olarak verilmekte ancak nerelerden hasıl olduğu belirtilmemektedir. Dikkati çeken husus, iki yıla ait muhasebeye göre gelirlerin meblağ itibarıyla 1254 yılı için 2877 kuruş ve 10 para, 1256 yılı için 2997,5 kuruş olarak birbirine yakın miktarlarda

⁴¹ Çayırdağ Mehmet, Raşid Efendi Kütüphanesi ve Vakfiyesi, Kayseri Büyükşehir Belediyesi, Kayseri Ansiklopedisi, C:5, s.310-313, Kayseri 2017

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

gerçekleşirken, yıllara göre ürün bazında elde edilen miktarlar ile birim fiyatları arasında ise büyük farklılıkların söz konusu olmasıdır. Zira 1254 yılı için buğdaydan alınan öşre bakıldığında toplamda vakfa ait yerlerden 388 kile buğday için 1082 kuruş gelir kaydedilirken, 1256 yılı için buğdaydan 89 kile karşılığında 993,5 kuruş gelir kaydedilmiştir. Bu da 1256 yılında üretimde bir düşüşün fiyatlarda ise bir artışın olduğunu göstermektedir. Elbette bu farklılığı tespit ederken XIX. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'da görülen fiyatlardaki artışını, paranın değer kaybını, iç ve dış siyasi hadiseleri, değişik alanlarda sürdürülen ıslahat çalışmalarını, devletin içine düştüğü mali sıkıntıları ve aynı zamanda değişen dünya dengelerini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Vakıf muhasebe kayıtları üzerinde yapılacak benzer çalışmaların, vakıflar ve buldukları şehirlerin iktisadi koşullarını ve faaliyetlerini daha yakından tanımaya ve anlamaya yönelik önemli katkılar sağlayacağı şüphesizdir. Zira vakfın harcama kalemleri vakfın fiilen yaptığı hizmetlerini belirlemede, gelir kalemleri de iktisadi faaliyet alanlarını ortaya koymada önemlidir⁴².

CAMİ İ KEBİR'İN BİLİNER ONARIMLARI

a- Cami İ Kebir'in Büyük Deprem Sonrası Onarımı (1205)

Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde, 1205 (H-602) yılında yaşanan büyük bir depremle, kentin iki önemli ibadethanesi önemli ölçüde zarar görmüştür. Bunlardan kullanılamayacak hale gelen Cami-İ Kebir (Sultan Camisi/Cami İ Kebir), depremden hemen sonra, caminin banisi olan Melik Mehmed Gazi'nin kardeşi olan Yağlıbasan'ın oğlu olan Muzaffereddin Mahmud tarafından genişletilerek köklü bir onarıma tabi tutulmuş, kuzey kapısı açılmış, bir de görkemli bir tuğla minare eklenerek yeniden ibadete açılmıştır.

Aynı depremde zarar gören Güllük (Köçük) Cami ise Muzaffereddin Mahmud'un kızı Atsız Elti Hatun tarafından depremden iki sene sonra onararak yeniden kullanılabilir hale getirilmiştir. Yani depremde büyük zarar gören bu iki cami de Melik Mehmed Gazi'nin yeğenleri tarafından restore edilmiştir.

b- Cami-İ Kebir'in Başka Bir Deprem Sonrası Onarımı (1723)

1714 (1126) senesi Rebiülevvel ayı başlarında (Şubat ortalarında) Kayseri'de çok şiddetli bir deprem oldu. Şehirde, birçok ev ve bina harab oldu. Sadece şehir içinde 9 000 den fazla insanın öldüğü bildirilen depremde Cami-İ Kebir'in kubbe, kemer, kolon ve duvarları yıkıldı. Bu depremle ilgili olarak Cami-İ Kebir'in doğu kapısının üzerinde

⁴²Tok Özen, Kayseri Cami-İ Kebir (Ulu Camii) Vakfı'nın Rumi 1254 Ve 1256 Yıllarına Ait Muhasebesi, http://isamveri.org/pdfdrg/G00015/2014_25/2014_25_TOKO.pdf

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

“Tarih el zelzele sene 1126” (M/1714) yazılı bir kitâbe bulunmaktadır⁴³. Erkilet Musaağa Camisi ise tamamen harab oldu⁴⁴.

Aynı depremi “Bekâyî” mahlaslı, Kayserili olduğu son beyitten anlaşılan bir şair şu şiirle anlatmıştır;

*Ey ülü'l-elbâb olan unzur bana der Kayseri
İbret al halime bak ibret nümâ der Kayseri
Atılıp kavs-i kazâdan nâgehân sîneme tîr
... kat kat ... giysem nef'i yok der Kayseri
Semt-i garbden zâhir oldu bir sehâb-ı muzlime
“Kâlû hâzâ aridun mümtirûnâ”(*) der Kayseri
Bâm-ı şâm-ı Cum'ada başıma geldi bir kazâ
Titredi kûh ü arâzî âh kusûrum der Kayseri
Hedm olup şeddâd-ı bünyân âlem oldu pür cüvan
Câmi ü meşcid hem esvâk kurâlar der Kayseri
Hâmilât hamlini attı dahî cümle murdiât
“Yevme tezelayma ardaat”(**) erdi der Kayseri*

Siyemmâ (hele) Ulu Câmi mâbed-i inhidâm (eski mabed) olup

Büktü îmân ehlinin hep kadlerin (birikimlerini) der Kayseri

Cümle halk sarhoş göründü hâlbuki sakrân değil

Lâkin Allâh'ın gazâbı bin beter der Kayseri

Âlim ilmini unuttu ehl-i dünya mâlini

Mâ- hasal mutlak ferman düştü der Kayseri

Bî kıyâs mevt bulunup sâğışı kâbil değil

Şehr içindeki dokuz binden ziyad der Kayseri

Der BEKÂYÎ ehl-i Kayseri gelin insaf edin

Belki Rabb-ül âlemînden lutf ere der Kayseri⁴⁵

Büyük bir zarara uğramış olan cami, dokuz sene kadar harab halde kaldıktan sonra 1723 (H/ 1135) tarihinde **Matbah-ı Amire Emine Kayserili Hacı Halil Efendi** tarafından eski mimarisi yenilenerek inşa edilmiştir. Kuzeye bakan kapısının üzerinde bu imarla ilgili şu manzum tarih yazılıdır;

*Emin-ı sûr-ü Sultanî dahî Madbah Emine kim
Vücûhu hayra bezl-i mal idi âlem de mutâdı*

*Halîl-i cümle-i âlem o zât-ı pâki Müstesna
Sezâdır gülşeni hayrın denilse serv-i âzâdı*

Harab iken tezelzûlden bu mabedgâh arşı-aza

⁴³ Erkiletlioğlu Halit, Kayseri Kitâbeleri, S:29

⁴⁴ Ahmed Nazif, A.G.E. s.36-38

⁴⁵ Kütüphane Yazma Eserler/Cönkler Bölümü 74 numarada kayıtlı bulunan cönkten alınan bu şiir, Sn Ahmet Emin Güven tarafından gönderilmiştir. (*) Ahkaf Sûresi 24. âyete atıfla (Bu bize yağmur getirecek buluttur) (**) Hac Sûresi 2. âyete atıfla (Emzikli kadınlar çocuklarını attı, hâmileler düşürdü)

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

En iyi ta'mir ile kıldı mücedden köhne bünyâdı

***Yıkılmıştı cidârı sakfı bâlâ tak-ı zîybâsı
Yine resmâi kadîm üzre zuhura geldi inşâdı***

*Binûr-u Kabe-i ûlya, b'izzî Mescidi Aksa
Ona göstermeye Mevla azâb-ı yevmi miâdı*

*Yazılsın böyle bir tarih-i nevtâ beyti mâmûre
Cami-î Kebir-î Halilin Kâ'be asâ oldu bünyâdı 1135 (1723)*

(Hem düğün dernek ve hem de mutfak emini idi.
Malını hayır işlerine harcamak gibi alışkanlığı var idi.

O temiz ve seçkin kişi cümle âlemin dostudur.
Gülbahçesi gibi hayırların uzayan selvisidir.

Bu en yüksek mabed zelzeleden harab olmuş iken
En iyi bir onarımla bu yıkık yapıyı yeniledi.

Güzel kubbesinin üst yüzü yıkılmıştı.
Yine eski yapısı üzerine inşa edildi.

Yüce kabenin nuru ve Mescidi Aksanın İzzetine
Yüce mevlâ, ona son güz azabı göstermesin

Bu yapıya böyle yeni bir tarih yazılsın
"Halil'in Cami-î Kebirisi Kabe gibi oldu")

c- 1814 Yılında Yapılan Onarım

Caminin büyük kubbesinin batısındaki bir kitâbede Kayseri Mütesseslimi Akçakayalı Sadık Ağazâde Salih Ağa tarafından onartıldığı belirtilmektedir.

d- Cami-i Kebir'in 1856 Onarımı

Cami içinde Mihrap tarafından kubbenin doğu kısmına konan bir kitâbe ile bu onarım belirtilmiştir.

*Eyledi Eshâb-ı hayrât bezl-i himmetle ulu
Camisin ta'mirine mâl eylesün Allah kabûl
Fî'ili sâlihle Necati hâ sözünü tut tarihin
Kıl cemaatle namazla eyleye bâsit kabûl*

(Hayır sahipleri Cami-î Kebir'in ta'mirine yardım ettiler, Hayırlarını Allah kabul eylesin. Ey Necati temiz işlerinde tarihin sözünü tut. Cemaatle namazlar kıl. Allah kabul etsin. 1273)

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

Otuz yıldan fazla Camî-i Kebir'de vaiz ve nasihatta bulunan Hacı Torun Efendi bu ta'mire himmet ve aracılık etmiş, caminin iç tezyinat ve eksikliklerini tamamlamıştır⁴⁶.

e- 1956 Onarımı

Bu yıl içinde Sn. Arif Molu başkanlığında Sn. Hacı Ali Çayırağası ve Sn. Hayrullah Zenger'in önyak olarak yaptırdıkları köklü restorasyon sırasında cami içindeki depremden kalan enkaz kaldırılarak caminin orijinal zeminine inilmiştir. Bu enkazın kaldırılmasıyla birlikte cami içinden Raşit Efendi Kütüphanesine açılan kapı yukarıda kalarak kullanılamaz hale geldiğinden tamamen kapatılmış ve kütüphaneye dışardan giriş sağlanmıştır.

f- Camî-i Kebir Avlusundaki Çeşmelerin Onarım ve Yenilenmesi 1868 / 1285

Çeşme üzerindeki dört kitâbeden 1285 H. (1868-69) tarihli olanında;
*Cami-î Kebirî civarında olup bu çeşme-i şirin
Haraba yüz tutarken kıldılar ta'mir edüb tezyin*

*Sezânâk su altunuyla nakş olsa bu tarihim
Sebili eyledi Cıngıllı-zâde haylice tersîn sene 1285 H.*

(Bu şirin çeşme Cami-î Kebir civarında olup, yıkılmaya başlarken ta'mir edip süslediler. Bu tarih altun suyu ile işlense yeridir. Cıngıllı-zâde bu sebili, güzelce ta'mir edip süsledi. M.1868)⁴⁷

⁴⁶ Ahmed Nazif, Kayseriyye Meşâhiri s.79-80.

⁴⁷ Özdamarlar Kadir, Erciyes C:1, sayı:9, 1978, s.11.

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

MEMLÛK SULTANI BEY BARS'IN KAYSERİ SEFERİ

Anadolu'daki Moğol işgâlini sona erdirmek üzere 20-25 Nisan 1277 günlerinde Kayseri'ye kadar gelen Türk Memlûk Sultanı Bey Bars'ın yanındaki vakanüvisi Kadı Muhyiddin İbnü'Abdu'z-Zair'in kaydettiği Cami-î Kebir (Sultan Camisi) ile ilgili bölüm şöyledir.

“Sultanların, sarayında Selçukluların kadınları vardı. Fakat orada ancak yoksulluk ve yoksullar görülüyordu. Oturdukları yerler onlara lââyık odalar sayılamazdı. Bu odaların kapılarının üzerinde ipekten, fakat pek eskimiş örtüler vardı. Hizmetçilerin yaşlılarında-bundan dolayı onlara «büyük» denilir-perişanlık zilleti ve yoksulluk emareleri görülüyordu. Sultan onları kendisine yaklaştırdı, onlara güler yüzle davrandı ve iyiliklerde bulundu.

Sonra herkes Kayseri'deki Cuma namazına gitti. Bu şehirde yedi cami de Cuma namazı kılınır. Buralarda hatipler var ise de bunlar gibidir (!). Namazı Sultan câmiinde kıldık. Bu, büyük bir cami olup bunlar ibâdet yerleri olarak, sultanların ihtişamlarına delâlet eder. Orada onların güzel niyetlerini ifade eden hayırlı şeyler gördük.

Câmide halk ve onların ileri gelenleri bulunuyordu. Cemaat saflar halinde değil halkalar şeklinde oturmakta idiler. Bir bahis üzerinde Acemce bazı meseleler konuşuldu; Hâfızlar da bir araya gelip Kur'ân-ı Kerîm den âyetler okumaya başladılar. Fakat bu, bilinen okumadan uzak bir okunuş idi. Kur'ân nağmeli bir sesle okunuyor ve kelimeleri tefrik için de sesin ahengi bölünüyordu. Harfler gelişi güzel söyleniyor ve harflerin çıkış yerlerinde durulmuyordu. Halbuki söz söylemeye ilk önce böyle başlanır.

Ezânların vakti gelince üzerinde kaftan (el-kabâ) bulunan bir oğlan müezzin mahallinde oturan ve onun gibi kaftan giyinmiş müezzinler arasından ayağa kalktı; tek başına bir iki yol tekbîr getirdi. Teşehhüd'e gelince, hepsi titrek ve kırık sesler ve türlü nağmeler ile ona katıldılar. Sesinin, titrekçe nağmeli oluşu onu iyi bir «telhîn» ile okumaktan alıkoyuyordu. Seslerin terennümü ezanın sonuna kadar devam etti. Ezanların okunması sona erince oğlandan başka hepsi oturdular. Bizden kimse ezanlardan bir kelime bile anlamadı

Ezanlardan sonra yaşlı Emîr-i mahfil minberin tepesine kadar çıktı. Anlayamadığımız bir dua okumaya başladı; bir şey iddia eden gibi konuştu ki biz buna alışık değildik. Sanki bir muhasım yahut şer'i vekil tarafından getirilip hasmına karşı kendisini müdafaa etmesi için hâkimin katında muhâkeme edilen biri gibi konuşuyordu. Bundan sonra hatîb çıktı ve sadece Sultanımız Efendimiz için dua etti. Halk da meleklerden öğrendikleri sözler ile dua ettiler Cuma namazı bu şekilde sona erdi⁴⁸.”

EVLIYA ÇELEBİ'YE GÖRE ULU CAMİ

1650 yılı başlarında Kayseri'ye gelerek çok değerli bilgiler veren Evliya Çelebi Cami-î Kebir'yi de şu satırlarla anlatmaktadır;

⁴⁸ Sümer Faruk, Yabanlu Pazarı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İst. 1985, s. 85-86

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

(Evsâf-ı Cevâmi'hâ-yı Kaysâriyye bölümünde): *Tümü (...) aded mihraptır. Hepsinden önce bütün camilerden eski **Ebî Muhammed ibnTalib Camiî**, duası makbul olan, dileği ve isteği makbul olanların görmeye geldiği yer, mamurluğu ile ibret gösteren bir camidir ki, dillerle söylenmesi ve vasıflandırılması mümkün olamaz. Nurlarla dolu bir camidir. Halkın ağızında Cami-î Kebir derler. Yüksek bir tuğla minareye maliktir ki, benzeri ancak Niksar şehrinde Melik Gâzi Camiî minaresi olabilir. Kayseri şehrinde bundan büyük ve eski cami yoktur. Bütünüyle tuğla ve taştan yapılmış sağlam binadır. Bütün sütunları (...) yazılıdır. Haremi bir baştan bir başa salkım söğüdü ve sultanın söğüt ağaçlarıyla süslüdür. Bu camiye Boyacıkapısı ve Kadı Hamamı yakındır⁴⁹.*

DÂNIŞMEND MELİKİNİN SİVAS KONGRESİ GÜNLERİNDE FARK EDİLEN MERSİYESİ

İsmail Hâmi Dânişmend, İstanbul delegeşi olarak Sivas Kongresi'ne katılmıştır. Sivas Kongresi'nin yapıldığı günlerde (4-11 Eylül 1919) İsmail Hâmi Bey'in ünlü bir tarihçi olduğunu duyan bir grup Sivaslı kendisiyle görüşmek ister. Bir evin bodrumuna benzer bir yerinde yazılı bir taş olduğunu belirterek, kendisinden bunu incelemesini rica ederler. Bu davet üzerine taşın bulunduğu yere getirilen İsmail Hâmi Bey, bu taşın bir mezar taşı kitâbesi olduğunu kısa bir incelemeden sonra anlar. Mezar kitâbesindeki yazıları bir kâğıda kaydeder. Bu kitâbenin bir fotoğrafını aldırmadığını hatırladıkça daima içinin yandığını ifade eden büyük tarihçi, mezar taşı ve üzerinde neler yazdığı hakkında bize şu bilgileri vermektedir:

“Üstünde Arapça kayda göre Anadolu hükümdarı (el-Melikü'l-âlem İzzü'ddünya ve'd-dîn Ebu-l Muzaffer Muhammed) Hicretin 532, yani milâdın 1137 tarihinde bir türbe yaptırmıştır ve bu kitâbe de işte o türbeye aittir. Altındaki Türkçe mersiyeden de türbenin (Melik İzzeddin Muhammed) kızına (Fatma) ait olduğu anlaşılmaktadır. Herhalde 14 mısralık mersiye yalnız Türk edebiyatı tarihi için değil, aynı zamanda dil tarihimiz için de çok büyük öneme haizdir. Kızının ölümünden içinin nasıl yandığını anlatan hassas baba, o sonsuz üzüntüsünü işte şöyle ifade etmektedir”:

Yar için ağlar gönül feryad u yad eyler kati
Öğrenip Cibril'e benzer bir melekten rikkati
Uydu Azrail'e bir şeb ermedin subha felek
Uçtu Uçmak'a sedef tabut içinde ol melek
Hande versin âsuman ehli ziya-yı şems ile
Ol feme kim reşkolupdur hem güle hem bülbül

⁴⁹ Karaarslan Mehmet, Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nde Kayseri Şehri ve Kayserililer, Yeditepe yay. İstanbul 2015, s.202

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

(Ey ziyaretçi! Melik Gazi Mehmed'in kızı Fatıma,
On altı yıl içinde ta Cenab-ı Hakkın pırıltılı nuruna vardı.)⁵⁰
Ol melîk kim İbn-i Dânişmend olupdur ana san
Vasfına kasır kalubtur bu il içre bu lisan
Çünkü Rum'a sahib Allâh ise evvel sonra ol
Geçdi bu kabrin önünden emri üzre uş bu yol
Ta ki kulları diyeler gece hem gün Fatıha
Hak'ka irsün bu güzerden her dua vü saniha
Kalbi girdi sahib-i Rum'un yire bu hanede
İstegü bu kim geçenler bunda bir kez meks ede.

(Günümüz Türkçesiyle)

Gönül yâr için ağlar çok feryad eder,
Cebrail'e benzeyen bir melekten acıma ve inceliği öğrenip
Bir gece Azrail'e uydu sabah olmadan felek,
O melek cennete sedef bir tabut içinde uçtu.
Güneş ışığı ile gökyüzü halka güler yüz gösterebilir.
O ağız ki, onu hem gül, hem bülbül kıskanır.
Ey ziyaretçi! Melik Gazi Mehmed'in kızı Fatıma,
On altı yıl içinde ta Cenab-ı Hakkın pırıltılı nuruna vardı.
O melik ki, onun sanı Dânişmend oğlu'dur.
Bu şehirde bu dil onun vasıflarını anlatmaktan âcizdir.
Anadolu'ya evvelâ Allah, sonra o sahiptir.
Bu yol, onun isteğiyle bu mezarın önünden geçti.
Kulları gece gündüz fatıha okusunlar.
Her dua ve her içten gelen dilekler, bu yoldan Allah'a erişsin
Anadolu'nun sahibinin kalbi bu evde yere girdi.

⁵⁰ Bu mısranın asıl metni eksik

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

İsteği şudur ki geçenler burada bir defa duraklasınlar⁵¹.

MELİK MEHMED'İN SALTANATININ BELGESİ OLAN SİKKELERİ

İslâm Ülkelerinde sultan ve meliklerin hükümdarlıklarının en önemli iki işareti; adlarına hutbe okutmak ve sikke bastırmaktı. Melik Muhammed de bu iki şartı yerine getirerek güçlü bir hükümdar olduğunu göstermiştir. Sikkeleri o dönemde ticarete kabûl gören Grek harfleriyle yazılmıştır.

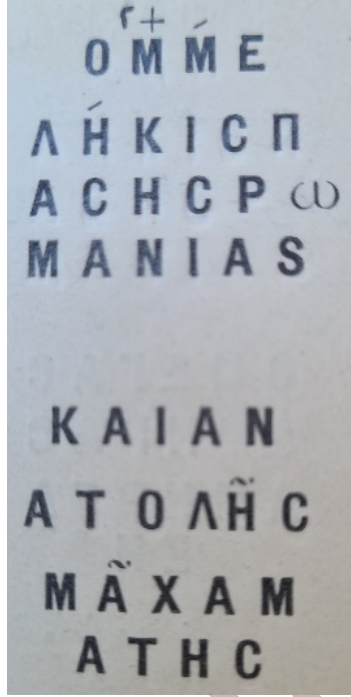
(Mehmet Çayırdağ Koleksiyonu)

Üstünde Grekçe “Tüm Rum ve Anadolu’nun Büyük Meliki Muhammed” yazılıdır.

Melik Muhammed’in bu sikkeleri Bakır olup, basıldığı yer ve yıl yoktur.

⁵¹ Kesik Muharrem, Melik Muhammed (1134-1142) Malik Muhammad (1134-1142), <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1213632>

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

Melik Mehmed Gazi, Dânişmendli tahtına hâkim olduktan sonra ülkede İslâmî kuralları uygulamaya başlamış fakat sikkelerinde Grekçe kullanmıştır. Dânişmendli sikkelerindeki Grekçe yazıların Bizans'la olan ticarî ilişkilerini kolaylaştırmak amacını taşıdığı anlaşılmaktadır. Ayrıca egemenlik sahası içinde yaşayan halkın büyük çoğunluğunun Hristiyan olup, Grekçeyi kullanıyor olması da önemli bir sebeptir.

MİLLÎ MÜCADELEDE ULU CAMİ

Millî Mücadele sırasında, 1921 yılında Kayseri'nin yaşadığı önemli olaylardan birisi de Yunan ordusunun Haymana'ya kadar ilerlemesi üzerine pek çok resmî idarenin Kayseri'ye taşınmasıdır.

Kayseri cephedeki bozgunun etkilerini en yoğun yaşayan illerin başında geliyordu. Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey ve Sebilürreşad mecmuasının sahibi Eşref Edib halkın doğruya doğru yaptığı ricatı durdurmak ve maneviyatını yükseltmek için yoğun bir çalışmaya girdiler. Bu çalışmaların tehlikenin biraz uzağında olan Kayseri'den olacağını düşünerek, Mehmet Akif Bey'in ricasıyla onun ailesi ile kendi ailelerini Kayseri'ye getirdiler. Buradan Anadolu halkının maneviyatını düzeltme çalışmalarına başladılar. Bu çalışmaların mekânı Kayseri Cami-î Kebir idi. Nitekim Ali Şükrü Bey Cami-î Kebir Kürsüsünden Vaazlara başladı. Bu vaazlarında konuşmasına şu sözlerle başlamıştı:

*“ Ey Cemaât-i Müslimin! Hepiniz bilirsiniz ki, şu mübârek mahallin ismi **cami-î şeriftir**. Camiinin manası “cem edici, toplayıcı” demektir. Müslümanlar buraya toplanır, ibadet ve taatte bulunurlar. Millet-i İslâmiye'nin ahvâli hakkında görüşürler. Bilirsiniz ki Müslümanlık bir külldür. Yalnız namaz ve oruçtan ibaret değildir. Dinimizin emrettiği siyasî içtimaî, ahlakî birçok vezâif de vardır. Yalnız namaz kılıp, oruç tutulup da bunlar ikmâl edilirse Müslümanlık ikmâl edilmiş olmaz. Yani böyleleri tam Müslüman*

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

olmaz. Nefsimizi terbiye ve tehzib için ibadât ve taâtta bulunmak vazifemiz olduğu gibi Ümmet -i İslâmiye“nin saadet ve teâlisi de içtimai vazifemizdir. Ve bu vezâifin her ikisiyle de Kur“ân-ı Kerim Müslümanları mükellef tutmaktadır.”

Bir kişinin sadece ibadetlerini yerine getirerek iyi bir Müslüman olamayacağını ifade eden Ali Şükrü Bey'e göre, vatan millet sevgisinin, Müslüman kardeşlerinin iyilik ve huzuru için çalışmanın da dinimizde önemli bir yeri vardı.

Konuşmanın son cümleleri de şöyle bitmekteydi: *Unutmayınız ve hiçbir dakika hatırlınızdan çıkarmayınız ki, maazallah Teâlâ bu kere mağlup olacak olursak ne malınız bir para edecek, ne de evlâtlarınıza sahip olabileceksiniz.*

Mal ve evlât ne demek? Allah göstermesin dininizi, namusunuzu hülâsa maddî ve manevî bütün varlığınızı kaybetmiş olacaksınız. Daha açık bir ifadeyle Petro“nun, Hristo“nun kölesi olacaksınız. (fevkalâde müteessir olan cemaat ağlıyordu) Ey cemaât-i Müslimin! Biliyorum ki tasvir ettiğim hâlden müteessir oldunuz. Fakat müteessir olmak, ağlamak fayda vermez. Haydi cihada!”

Bu etkili konuşmalar Sebilürreşad gazetesinde yayınlandığı gibi beyanname olarak ta el makinalarında basılıp halka dağıtıldı. İşte Türk Milleti'nin bu yok olma, ya da var olma mücadelesi yaşadığı bu günlere kutsal bir mekân olarak **Cami-î Kebir** şahitlik etmiştir⁵².

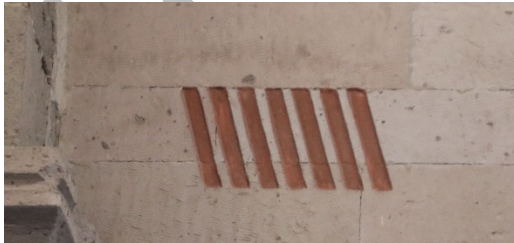
⁵² Erkiletlioğlu Halit, Geniş Kayseri Tarihi, Bel-Sin Vakfı Yay. Ankara 2016, s.300-301

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

BİR MENKİBE

Yedi Tuğlanın Hikâyesi

Cami-î Kebir'in inşası ile ilgili bir söylence vardır. Bu rivayete göre; Melik Mehmet Gazi, camiyi yaptırırken ustalarına kimseden yardım almamalarını, caminin tamamen kendi hayrı olacağını söylemiştir. Cami inşaatına gelen yaşlı ve dul bir kadın, yanında getirdiği 7 tuğlanın da kendi hayrı olarak caminin duvarına konulmasını ister. Caminin ustabaşı, yaşlı kadının bu isteğini, Melik Mehmed Gazi'nin kimseden bağış kabul edilmeyeceği emri olduğunu hatırlatarak kabul etmez. Ertesi gün cami inşaatını gezmeye gelen Melik Mehmed Gazi, ustabaşını çağırarak gece sabaha kadar uyuyamadığını belirterek *"Gece rüyama girdiler. Yaşlı bir kadını üzdüğünüzü, getirdiği tuğlaları kullanmazsanız caminin ömrünün de tuğla sayısı kadar kısa ömürlü olacağını söylediler"* der. Ustabaşının hayretle olayı hatırlayıp anlatması üzerine, Melik Mehmed Gazi, yaşlı kadının bulunmasını emreder. Şehre dağılan görevliler, uzun bir araştırmadan sonra evinin önünde 7 adet tuğla bulunan yaşlı kadını alıp cami inşaatına getirirler. Yaşlı kadının elini öpen Melik Mehmed Gazi, *"Anne, bizim kararımız seni üzme için değil. Biz halk fakir olduğu için, onların zorda kalmalarını önlemek için bağış kabul etmedik. Senin getirdiğin tuğlaları caminin en güzel yerine koyacağız"* der ve tuğlalar uygun bir yere konulur. Cami-î Kebir'in doğu bölümünde, kesme yonu taşlarıyla yapılan duvarın üstünde halen 7 adet tuğla vardır. Ve bu rivayete kaynak olmuştur.

KAYNAKÇA

- Ahmed Nazif, **Mirat-ı Kayseriyye**, yay. Mehmet Palamutoğlu, Kayseri, 1987
- Azîmî Tarihi, yay. Ali Sevim, **Azîmî Tarihi Selçuklularla İlgili Bölümler**, Ankara 1988
- Bayram Mikâil, **Anadolu'da Telif Edilen İlk Eser: Keşf el-Akabe**, İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, c. VII, 1979, s.3-4, s.271-307
- Çayırdağ Mehmet, Kayseri Tarihi Araştırmaları, **Kayseri'de Vakıf Kütüphaneleri ve ...**, Kayseri Büyükşehir Bel. Kültür Yay. Nu: 38, 2001
- Çayırdağ Mehmet, **Raşid Efendi Kütüphanesi ve Vakfiyesi**, Kayseri Büyükşehir Belediyesi, Kayseri Ansiklopedisi, C:5, Kayseri 2017
- Çayırdağ Mehmet, Türk Etnografya Dergisi, sayı: 15
- Erkiletlioğlu Halit, **Geniş Kayseri Tarihi**, Bel-Sin Vakfı Kültür Yay. Ankara 2016
- Erkiletlioğlu Halit, **Kayseri Kitâbeleri**, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay. 37, Kayseri 2001
- Eraşar Osman, Kayseri Ansiklopedisi, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayını, cilt: 1, İst. 2009
- Gabriel Albert, **Kayseri Türk anıtları**, s.39, Çev: A. Akif Tütenk, Ankara 1954
- Halil Edhem (Eldem), **Kayseri Şehri**, Haz: Kemal Göde, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.524, Ankara 1982
- Işık Mustafa, **Kayseri'de Mimari Eserlerde Geçen Ayet ve Hadisler**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ankara 2003
- İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, nr. 441
- Kemal Demir- Suat Çabuk, **Türk Dönemi Kayseri Kenti ve Mahalleleri**, Erciyes Ün. Yay No:188, Kayseri 2013
- Kesik Muharrem, **Dânişmendliler (1085-1178), Orta Anadolu'nun Fatihleri**, İstanbul 2017
- Kesik Muharrem, **Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi, Sultan I. Mesud Dönemi**, TTK, Ankara 2003
- Merçil Erdoğan, **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yay. VII. Dizi-Sayı: 110, Ank. 1991
- Niketas Khoniates, **Historia**, Çev: Fikret İşıltan TTK Yay. 2. Baskı, Ankara 2020 -----
- Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul 1973
- Özdamarlar Kadir, Erciyes C:1, sayı:9, 1978

-Süryani Patrik Mihail'in Vakainamesi, İkinci Kısım (1042-1195), Çev: Hrant Andresyan 1944

-Tanman Baha, M. Baha Tanman, İslâm Ansiklopedisi, **Dânişmendliler/Mimari**

-Tok Özen, **Kayseri Cami-İ Kebir (Cami-î Kebiri) Vakfı'nın Rumi 1254 Ve 1256 Yıllarına Ait Muhasebesi**,
http://isamveri.org/pdfdrg/G00015/2014_25/2014_25_TOKO.pdf

-**Türkiye Selçukluları-Dânişmendliler İlişkilerinde Siyasî Evlilikler ve Hatunların İdaredeki Rollerini**", Prof. Dr. Erdoğan Merçil'e Armağan, İstanbul 2013

H.ERKİLETLİOĞLU

DİZİN

- Abbâsî Halifesi Müsterşid: 10
Abdülmeçid b. İsmâil el Herevî: 13
Ahmed Nazif: 3, 46, 58, 60, 70
Ahmed Taylu: 16
III. Ahmed: 50
Albert Gabriel: 6, 27, 50
Alemdağ: 16
Ali Rıza Karabulut: 54
Ali Şükrü Bey: 65, 66
Allah: 17, 27, 30, 35, 36, 39, 41, 42, 45, 52, 55, 59, 63, 66
Amasya: 7, 9, 15, 16, 48
Ammerra Muzaffer ed din Mahmud: 38
Amid: 11, 13, 24, 37, 53, 54, 56, 61
Ampir: 53
Anadolu: 2, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 20, 33, 45, 48, 57, 60, 62, 63, 64, 65, 70, 71
Ana Avgın: 20
Ankara: 8, 10, 12, 13, 20, 24, 28, 33, 36, 37, 48, 50, 54, 66, 70
Ankara Etnografya Müzesi: 37, 48
Arapça: 13, 54, 62
Arif Ali: 16, 18
Arif Molu: 26, 60
Arsakid: 12
Artuhi: 16
Artuklular: 15
Asmalı Çeşme: 5
At Meydanı: 3
Atsız Elti Hatun: 57
Aynüddeve: 8, 11, 15, 19
Azerbaycan: 8
Azîmî: 10, 14, 70
Azrail: 62, 63
Bağdat: 10, 17
Bağdat Halifesi: 10
Bağpınar (Ispıdın) köyü: 50
Bahçecizade Mehmed Efendi: 50, 56
Battal Gazi: 2, 16, 18
Bekâyî: 58
Bereketzâde Mahallesi: 55
Besmele-i Şerife: 55
Beştepeler: 2
Bizans: 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 24, 65

Boyacı Kapısı: 2, 61
Büyük Selçuklu: 10, 26, 27, 29, 48
Büyük Selçuklu Sultanı Sencer: 10
Cafer Fevzi Efendi: 55
Cafer Fevziöglü Mehmed Raşid: 52
Cami-î Kebir: 2, 4, 5, 13, 14, 20, 24, 26, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 50, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 65, 66, 68, 71
Cami-î Kebir Çeşmesi: 43, 44, 45
Cami-î Kebir Vakfı: 55, 56
Canik: 17
Cemâleddin Gazi: 19
Ceyhan: 11
Cenâbî: 14
Cıngıllı zâde: 45
Cırlavuk: 20, 56
Cibril: 62
Cin Camii: 48
Çankırı: 11
Çorum: 9, 15, 16
Daire-i Askeriyeye: 3
Dânişmendliler: 2, 7, 8, 9, 10, 12, 14, 15, 16, 18, 45, 48, 70, 71
Dânişmend Gazi: 7, 8, 9, 16, 17, 18
Dânişmendnâme: 16, 17, 18
Demirkapı: 2
Derviş Mustafa: 44
Develi: 9
Dibek köyü: 46
Doğu Roma: 8
Doğu Tamir Kitâbesi: 42
Düvenönü: 2, 3
Ebû'l-Fidâ: 14
Ebî Muhammed ibn Talib Camiî: 61
Ebu-l Muzaffer Muhammed: 62
Efridûn: 19
Elbistan: 9, 11, 15
El-İşraf fi-Adabî'l-Kadaî: 13
Emîr Gazi: 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 19
Erciyes: 2
Erkilet Musaağa Camisi: 58
Ermeni Prensi Leon: 12
Evliya Çelebi: 61
Fatıma: 62, 63
Galata: 55
Garipler Camii: 48

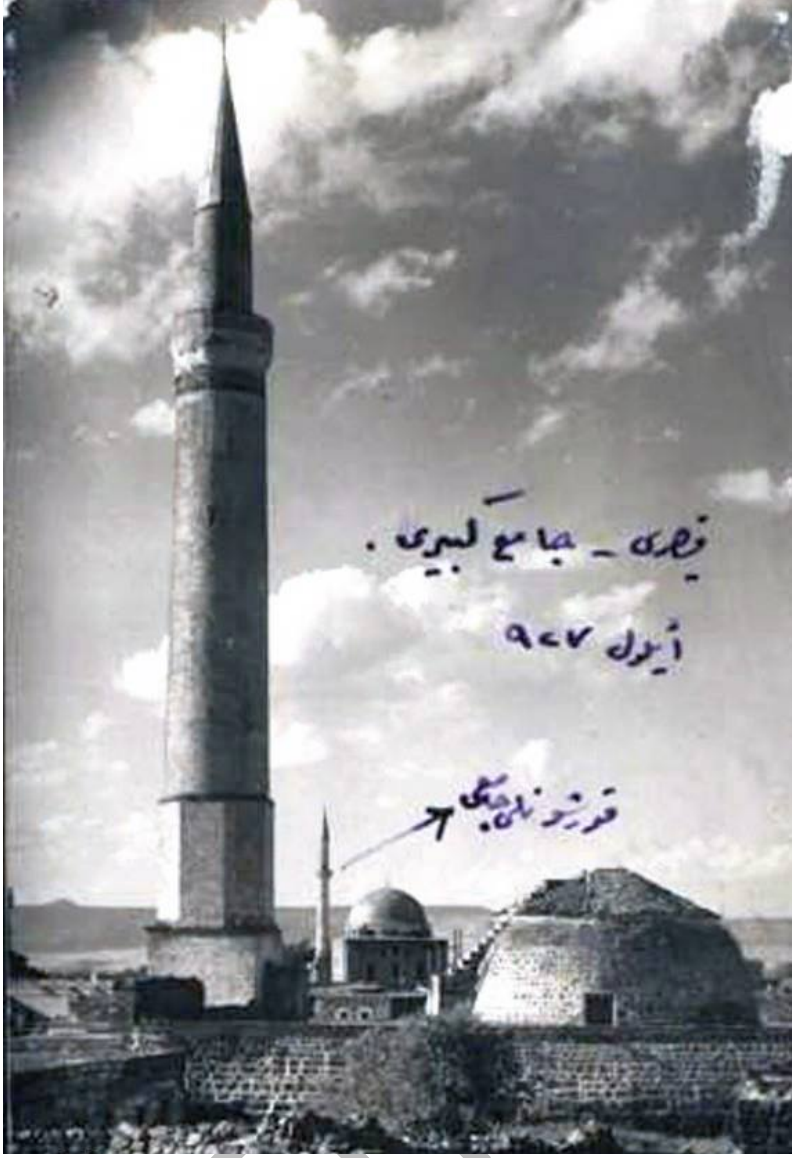
Gelibolu'lu Mustafa Alî: 18
Gerdüz (Germur) köyü: 46
Germir: 20
I. Gıyaseddin Keyhüsrev: 26, 38, 57
Gordianus: 2
Göksun: 11
Gön Hanı: 5
Gözübüyükzade İbrahim Efendi: 56
Gülük Camii: 30
Gülük (Kölük) Cami: 57
Gümüştigin Ahmet Gazi: 7, 8
Gürcüstan: 12
Hacı Ali Çayırağası: 26, 60
Hacı Torun Efendi: 60
Haçlılar: 9, 10, 14, 15
Halil Efendi: 28, 39, 58
Hanefî Mezhebi: 13
Hankâh: 48
Hasan: 44
Hasan Efendi: 46
Hayrullah Zenger: 26, 60
Heyet-i Temsiliye Reisi: 50
Hısn-ı Ziyâd: 9, 11
Hikâyet-i Melik Gazi: 17
Hunat Medresesi: 50
Hükûmet Konağı: 14
Hüseyin: 44
Ioannes: 11, 12
Ispa Pazarı: 5
İberia: 12
İbn-i Ala: 16, 18
İbn Hamdûn: 14
İbnü'l Kalânîsî: 14
İbrahim Müteferrika: 50
İçerişar: 2, 3, 4, 5
İçkale: 5
İhlas: 55
İlyas b. Ahmed: 16
İncesu: 50
İnönü Bulvarı: 4
İréne Melikof: 18
İsmâil: 13, 19
İsmail Hâmi Dânişmend: 62
İstanbul: 10, 12, 13, 16, 17, 18, 50, 55, 56, 61, 62, 70, 71

II. İzzeddin Keykavus: 18
Justinianus: 2
Kâbe: 40, 41
Kadı Hamamı: 5, 61
Kadıbağı mezarası: 56
Kara Mustafa Paşa Külliyesi: 50
Kasım: 11, 19
Kastamonu: 11
Kayseri Halkevi: 50
Kayseri Hançerli Sultan Vakfı Bedesteni: 5
Kayseri Mütesellimi Akçakayalı Sadık Ağazâde Salih Ağa: 59
Kayseri Türk Anıtları: 50
Kayserili Hacı Halil Efendi: 28, 50, 58
Kayserili İbnü'l-Kemal: 16
Kazazlar: 5
Keçeciler: 5
Kemer köyü: 56
Keşfü'l-Akabe: 16
Keyhüsrev: 26, 37, 38, 39, 57
I. Keyhüsrev: 39
Keysun: 11, 12
I. Kılıç Arslan: 9, 15
Kiçikapı: 2
Kilimliağazâde Hacı Bekir Efendi: 46
Koca Ağa: 50
Kölük (Gülük) Cami î ve Medresesi: 48
Kur'an: 27, 51
Kutalmıışoğulları: 8
Kuyumcular: 5
Küfi: 2, 27
Kültür Bakanlığı: 54
Kümbet: 10, 48
Malatya: 9, 10, 11, 14, 15, 19
Malazgirt: 7, 8
Mara köyü: 56
Maraşlı Osman Paşa: 5
Mar Bar Çauuma Manastırı: 14
Matbaa-yı Âmire: 50
Matbah Emmini: 25, 26, 39, 40
Matbah Emmini Hacı Halil Efendi: 25, 26
Melik Ahmed Dânişmend: 16
Melik Dânişmend: 16, 18
Melikgazi Türbesi: 26, 54
Melik Mehmed Gazi: 2, 8, 10, 11, 12, 14, 15, 19, 20, 26, 38, 45, 46, 50, 57, 65, 68, 71

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

Melik Mehmet Gazi Türbesi: 5
Melik Muhammed Gazi: 2, 16
Memlûk Sultanı Bey Bars: 60
Mescidi Aksa: 40, 41, 59
I. Mesud: 9, 11, 12, 70
Mevlana: 44
Mevlânâ İbn-i Ala: 18
Mevlânâ Şemseddin Yusuf b. Muhammed: 13
Mevleci: 44
Mezopotamya: 12
Mimarsinan: 20
Mihrap: 20, 25, 26, 29, 30, 35, 37, 59, 61, 71
Minber: 32, 33, 34, 35, 36, 37, 61
Mirkat-ül-Cihad: 18
Muhammed: 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 19, 24, 35, 39, 48, 61, 62, 63, 64
Muhdes: 30
Muhtasarı Oklidis: 5
Mukhumet: 12
I. Murat: 18
Mustafa Bin Abdulhay: 5
Mustafa Kemal Paşa: 50
Muzaffereddin Mahmut: 37
Müneccimbaşı: 14
Nâsirüddin Muhammed: 19
Necati: 42, 59
Neccarlar: 5
Niksar: 9, 14, 15, 16, 17, 48, 61
Nuri Efendi: 30, 32
Orta Anadolu: 10, 48, 70
Osmanlı: 16, 18, 30, 46, 48
Öklid: 52
Ömerî: 14
Pamuk Hanı: 5
Paris Millî Kütüphanesi: 18
Park Bulvarı: 4
Paşa Sarayı: 3
Perşembe Pazarı: 55
Pervane Bey Medresesi: 5, 50
Pervane Bey Mescidi: 5
Pınarbaşı: 10
Prokopios: 2
Râşid Efendi: 50
Rebiülâhir: 54
Rebiülevvel: 57

Receb-i Şerif: 45
Sakal-ı Şerif Kutusu: 36
Salavat-ı Şerife: 55
Salih Paşa: 42
III. Selim: 50
Sivas Kongresi: 50, 62
Soğanağa Mahallesi: 55
Şemseddin İbrâhim b. Muhammed: 19
Şemseddin İsmâil: 19
Tezhip: 51
Tokat: 7, 9, 15, 16, 18, 48
Tokat Dizdarı Arif Ali: 16
Tokat Kalesi: 18
Tontar: 2
Tranguillina: 2
Turasan: 16
Türk: 2, 8, 16, 17, 24, 29, 33, 48, 50, 60, 61, 62, 66, 70
Türkiye Selçuklu Devleti: 8, 12, 70
Türkmen: 8, 9
Urgancılar Çarşısı: 5
Usulü'l Hendese ve'l Hisab: 52
Uzun Çarşı: 5
Üçüncü Selim: 28
Ümmügülsüm Hatun: 55
Vahdizade Hacı Mehmed Salih Vahdeti: 56
Vahdizâde Hacı Salih Efendi: 46
Yağan: 11
Yağıbasan: 8, 12, 19, 37, 38, 39, 48, 57
Yağı Arslan: 15
Yağıbasanoğlu: 38
Yağıbasan Medreseleri: 48
Yâkub Arslan: 15
Yoğunburç: 2, 3, 4
Yûnus: 15
Zamantı: 9, 15
Zaviyecik mezarı: 56
Zeynel Abidin Hazretleri: 2
Zile: 16, 24, 44, 46, 55
Zülkarneyn: 19
Zünnun: 8

Fotoğraf olarak arka kapak içine yerleştirilecek

ARKA KAPAK

Dânişmendli Melik Mehmed Gazi'nin Kayseri'yi devletin merkezi olarak ilân etmesinden sonra şehirdeki eski yıkık binaların taş ve sütunlarından yararlanarak imâr ve inşâ ettirdiği Cami-i Kebir ve külliyesi, Selçuklu mimarisinin bu dönemde iyi biçimde uygulandığı eserlerindedir.

Kayseri'nin İslamlaşmasında biz merkezli bir kardeşlik ve dayanışma ortamı oluşturan Cami-i Kebir, ihtişamlı ve manevi duruşuyla Dânişmendli devletinin o günlerdeki malî, kültürel ve mimari zenginliğini gösteriyordu. O, aynı zamanda güç ve bağımsızlık göstergesiydi.

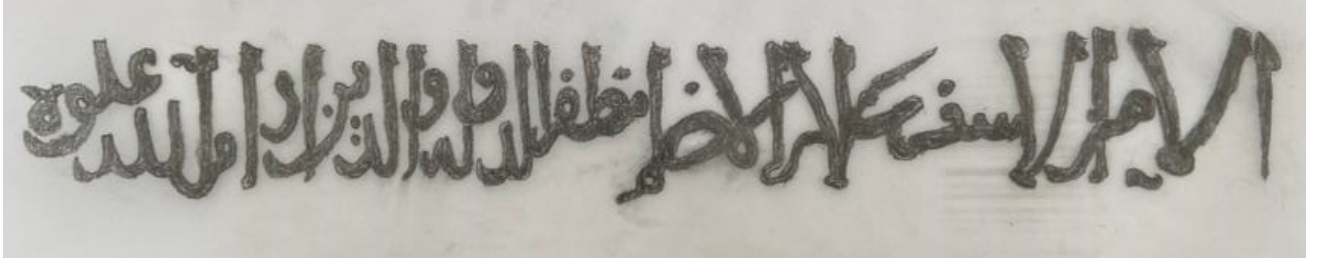
Bayram ve Cuma namazlarında bile şehirdeki Müslüman cemaatin tamamını alacak büyüklükte şehrin kalbinde inşa edilmiş olan Cami-i Kebir ve külliyesinin inşaatında

emeği geçen gerek sultan ve gerekse sanatkârlar her bir malzemenin alın teriyle kazanılarak alınmış helal malzeme olmasında hassasiyet göstermişlerdir.

Cami-î Kebir, İslâm cami geleneğine göre yapılmış, çok ayaklı bir ibadethane olup Anadolu'ya has cami tipolojisinin ilk örneklerindendir. Beş sahınlı yapıdan oluşan Cami-î Kebir, Arap mimarisinin aksine genişlemesine değil uzunlamasına inşa edilmiş, mihrap önünde geniş bir kubbeli alandan oluşmaktadır Orijinal giriş kapıları Mihrabın karşısındaki kuzey duvarından değil (Kuzey kapısı sonradan açılmış), doğu ve batı duvarlarından açılarak bazilika etkisi yok edilmiştir.

Caminin sütunlarının üslûbuna bakılarak bir saray veya saray benzeri büyük bir yapıdan alındığı düşünölmektedir.

H.ERKİLETLİOĞLU

El-emîr'ül ispehsalar'ül âzam Muzaffer'üd devle ve-d-din edâm Allahü uluvvehû (Mahir Nakip-Suphi Saatçi-Kemal Atik)

Emir, büyük kumandan, devlet ve dinin şanlı ve şerefli kişisi, Muzaffer. Allah onun yüceliğini sürekli kılsın

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

www.haliterkiletlioglu.com

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

www.haliterkiletlioglu.com

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

www.haliterkiletlioglu.com

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

www.haliterkiletlioglu.com

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

www.haliterkiletlioglu.com

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

www.haliterkiletlioglu.com

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

www.haliterkiletlioglu.com

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

www.haliterkiletlioglu.com

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

www.haliterkiletlioglu.com

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

www.haliterkiletlioglu.com

H. Erkiiletlioglu

H. Erkiletlioglu